

I. Z politiky úvěrní.

Banky.

Dvě přednášky jako úvod ke kursu pořádanému na podzim r. 1907 v Praze pro úředníky peněžních ústavů.

(»Základy bankovní. Přípravná, služební kniha pro úředníky a zřizence banky«.
Nákladem Ustřední banky českých spořitelen v Praze 1908, str. 301—339.)

I. Obraz povšechný.

V definicích pojmu »banka«, které se podávají v národohospodářských učebnicích nebo monografiích, nebývá přikládána nějaká rozhodná váha formě podniku, nýbrž toliko jistým oborům působnosti, které se pokládají pro banky za typičné, jako zejména prostředkování úvěru a platů a provozování tak řečených obchodů zakladatelských neboli efekto- vých. S těmito jaksí základními obchody ode dávna nejhustěji se spojuje směnárnictví, nyní nezřídka též přijímání deposit v úschovu, neméně často též komisionářská velkotržba, ne-li dokonce tržba na vlastní účet jistými druhy zboží (na př. cukrem, uhlím). Návosloví v praxi zobečnělé však neoznačuje jako banky podniky takovéto obchody provozující, jsou-li to podniky jednotlivců neb veřejných a komanditních společností, tedy tak řeč. bankéřství, aniž ty druhy podnikův úvěr sprostředkujících, pro které, za příčinou jejich zvláštních hospodářsko-politických úkolův i zvláštní k těmto přiléhající úpravy zákonné, ustáleny jsou názvy zvláštní, jako zejména spořitelny a záložny. Tak vzniká užší pojem — vedle něhož jsou v užívání porůznu vymezení ještě užší — srovnalejší s názvoslovným obyčejem naší praxe, celkem také naší terminologie úřadní. Návosloví našich zákonů se sice názvu »banka« vyhýbá. Užívajíť naše zákony nejraději výrazu »úvěrní ústavy« neb »peněžní ústavy« aneb též »peněžní a úvěrní ústavy«, ale vždy tak, že je kladou protivou jednak k soukromým bankéřstvím, jednak ke spořitelnám, záložnám neb pojišťovnám a tedy opravdu názvy těmi vystihují vše, co názvoslovný zvyk praxe zove bankami (až na pojišťovny, z nichž také některé si osobují pojmenování »banka«). Naproti tomu naše úřadní statistika*) užívá zcela prostě

*) V textu dotčená úřadní statistika vydává se každoročně jako zvláštní sešit pravidelných úřadních uveřejnění c. k. ústřední komise statistické, vydávaných ve velkém kvartu pod názvem »Oesterreichische Statistik«. Zvláštní sešit tedy vždy

názvu »banka«, pojímajíc v něj podniky, provozující některý neb některé z výše uvedených tří nejtýpčtějších druhů obchodu, ať už ve spojení se kterýmkoliv z ostatních, avšak jedině když tyto podniky jsou zřízeny v podobě společností akciových neb ústavů zemských, k čemuž připojuje i haličský ústav pro úvěr pozemkový, druhdy stavovský, leč také i ta oddělení spořitelny, u kterých se na základě zápůjček hypotečních vydávají zástavní listy. Zřejmě jest to vymezení číře formální, a při tom přece nedůsledné. Neboť se s jedné strany běře sice za vodítko způsobu podniku — ale státní podnik spořitelny poštovní, která na př. svým oddělením clearingovým jest největším z našich podniků platy prostředkujících, se sem nevztahuje, ač mezi státním a zemským podnikem není základního rozdílu druhového; s druhé strany zase způsob podniku není rozhodným, nýbrž jen určitý způsob provozování prostředkovatelského, když se odlupuje od celé agendy některých spořitelny pouhá část jejich hypotečních obchodů, jež různí se od ostatku téhož obchodu jedině způsobem opatřování kapitálu. Ani jinak není forma podniku rozhodnou pro národohospodářský ráz závodu. Leč budiž už tomu jakkoliv, pro národohospodářské uvažování a posuzování jest věc beztoho důležitější než název a není ani tedy nám zde možno pustiti docela se zřetele skupiny závodů, jež jako spořitelny a záložny mají své zvláštní veřejnoprávní postavení, ať už nic nedíme o tom, že ne jeden z takovýchto závodů má někdy rozsah i působnost větší než ta ona banka akciová. Na váhu tu však padá především skutečnost, že pomocí nynějších prostředků vzájemného obchodního styku, které se zakládají na stálém spojení reeskontním a na ukládání dočasně neupotřebených hotovostí, tvoří spořitelny a záložny s podniky bankovními (ve smyslu názvosloví úředního) teprve celek úvěro- hospodářské soustavy v celých velkých územích.

Třídili se pak dále banky — ať už v jakémkoliv vymezení toho pojmu — dle nejvýznačnějšího z provozovaných druhů obchodu na banky prostředkující úvěr či úvěrní, banky prostředkující platy a banky provozující obchody efektové a zakladatelské (crédit mobilier), obrací se při tom arci

obsahuje »Statistik der Banken« s podrobnými tabulkami a úvodem. Výtahy z toho přináší známá, obsahem velmi bohatá ročníce: »Oesterreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder« (v komisi K. Gerolda ve Vídni). Od několika let uveřejňuje též ministerium financí ve svých »Mittheilungen des k. k. Finanzministeriums« samostatně statistiku bankovní, jež se vztahuje přesně na tentýž kruh ústavů. — Zemská statistická kancelář král. Českého vůbec, kdež tento pojem zahrnuje zemské bankovní podniky, okresní hospodářské záložny, spořitelny, záložny soustavy Schulze-Delitzschovy i Raiffeisenovy a banky akciové.

zřetel spíše na ráz jejich bezprostředných soukromohospodářských vztahů ke klientům nežli na vlastní národohospodářské úkoly.

Tak jest cedulová banka po stránce svých obchodův eskontních a lombardních zajisté podnikem úvěr prostředkujícím, po stránce svých obchodů poukázkových a žirových prostředkovatelkou platů. A přece jaký rozdíl mezi ní a všemi ostatními, jež také prostředkují úvěr neb platy. I není to snad jen rozdíl provádění technického, kdybychom se totiž chtěli držeti toho, že při běžném způsobu prostředkování úvěru musí napřed způsobem pasivního obchodu, tedy na př. pomocí vkladů, opatřen býti kapitál pro obchody aktivné (pro eskont, zástavní půjčky), kdežto banka cedulová, propůjčujíc v eskontu i lombardu přímo své vlastní, měnovým kovem a všude splatné dluhopisy, provádí v tom oboru aktivný i pasivný obchod vždy najednou, oba vždy uno actu. Tento ryze technický znak by totiž už proto rozdíl banky cedulové od jiných plně nevystihoval, protože podobným způsobem vedou si i jiné banky, také vydávajíc uchazeči o úvěr vlastní své dluhopisy, byť i ty dluhopisy byly jiného rázu, než jest bankovka, jak to všichni známe z ustálené praxe našich zemských bank hypotečních.

Národohospodářsky nejvýznamnější rozdíl cedulové banky ode všech jiných úvěr prostředkujících vězí tudíž v něčem docela jiném. Ostatním bankám úvěr prostředkujícím, ať už technický postup jest jakýkoliv, toto prostředkování samo jest účelem, jímž se jejich národohospodářské poslání vyčerpává. Cedulové bance však jest ono pouhým technickým prostředkem pro národohospodářský úkol zcela specifický. Samozřejmě bude vždy plně oprávněným a důrazným požadavkem národohospodářským, aby cedulová banka, poskytujíc úvěr, nepočínala si jednostranně, nenadržovala jen jistým místům neb třídám — ale nerozuměl by její povaze a úloze ani za mák, kdo by chtěl její národohospodářskou působnost a platnost měřiti a posuzovati prostě dle vydatnosti a snad spolu levnosti úvěrův od ní poskytovaných. Oběh bankovek Říšské banky německé a ostatních cedulových bank německých činil koncem r. 1905 na 1 obyvatele průměrem okrouhle 29 marek. Převedeme-li vše na marky, činil současně oběh bankovek na 1 obyvatele u banky Rakousko-uherské 34½ marky, u Anglické banky 18. Bylo by správně zváti Rakousko-uherskou banku už proto lepší než obě uvedené ostatní?

Rázovité a předúležité národohospodářské poslání banky cedulové staví ji ve službu dvojího cíle.

Především vydávajíc prostřednictvím krátkodobých obchodů směneč-

ných a zápůjčkových své bankovky do oběhu, opatřuje hospodářství národnému pružnou náhradu mince — pružnou, totiž schopnou přizpůsobovati se rozsahem svého oběhu měnivým potřebám obchodu. Kdo jednou po nějakou dobu sledoval týdenní výkazy naší Rakousko-uherské banky, ví, jak týden co týden suma obíhajících bankovek se mění, jak v jistých časech jich za větší sumy v oběh vchází, než se placením směnek eskontovaných a zápůjček lombardních k ní vrací; v jiných časech zase naopak. Dají se dokonce v tomto vlnitém pohybu sledovati jisté nápadné pravidelnosti dobové.

Za druhé však povolána jest banka cedulová vykonávati regulující vliv na zahraniční proudění drahého kovu, na jeho příplývání do země neb odtékání z ní. Že se výškou úrokové sazby, kterou banka cedulová pro své poskytování úvěru předpisuje, pokaždé zároveň v obojím udaném směru jistý účinek vyvolává, tedy jak na rozsah oběhu bankovek, tak na přítok neb odtok kovu přes hranice, to právě činí banku cedulovou orgánem národohospodářským tak zajímavým, ovšem jen tam, kde zřízení její spočívá na správných základech. Kdyby sazby bank cedulových tento dvojitý význam neměly, proč by nás tak zajímaly změny v diskontu Anglické, Francouzské nebo Německé říšské banky? Svým vlivem na mezinárodní proudění drahého kovu stává se silná banka cedulová spolu strážcem hodnoty domácí měny.

Leč jasné vědomí o naznačeném poslání banky cedulové nepovstalo už rázem se zavedením bankovky, aniž ovšem s ním zároveň již všecko prosté a přece důmyslné ústrojí dnešních velkých bank cedulových. Jako na všem ostatním, co v dnešních zařízeních bank vůbec svou účelností a promyšleností nás poutá, měla i zde největší vliv zkušenost, získaná už na vyspělejších stupních života národohospodářského. Liché by tedy bylo, představovati si, že účely a ústrojí jednotlivých druhů nynějších bank jsou plodem náhlých skutků vynalézavosti, snad bystrého výmyslu několika málo vysoce nadaných, vynalézavých hlav. V dějinách techniky výrobní jsou epochy, kde znamenitými vynálezy pojednou dosavadní postupy se přetvořují. Právě v druhé polovici XVIII. věku nastala taková zvláště památná epocha a zasáhla svými účinky do všech sociálních poměrů. Podobného zjevu nenajdeme v oboru bankovním. Kdybychom dokonce měli na zřeteli toliko jádro čili podstatu jednání úvěr a platy prostředkujících, nebudou se nám jeviti banky ničím zvláště novým, něčím teprv moderním, nýbrž naopak něčím ctihodně starodávným. Už na př. z 8. století př. Kr. máme z Babylona zřejmé doklady rozvinuté bankéřské

činnosti. Nebo ahi iddin z rodu Egibi — dle památek, chovaných nyní v britském museu — přijímá od svých klientů příkazy platební, obstarává komisionářsky prodeje, přijímá deposita peněžní a poskytuje zápujčky na úpisy i zástavy, zakročuje při uzavírání dlužních závazků jako ručitel, ano vydává »hudu«, sliby listinné, doručiteli svědčící. Také slouží stranám poradou při osnování smluv. Ze 4. stol. př. Kr. pocházejí zjevné doklady o existenci a vyvinuté již působnosti podobných podnikatelů v městech řeckých a překvapuje nás tu přímo rozmanitost názvů, svědčících různým druhům jejich živností. Tu jsou trapezité, kteří se svými stoly stávali na tržištích a přijímajíce peníze a listiny za účelem obstarávání platů, provozovali to, co nazýváme dnes depositem ke správě; kromě toho pomáhají též při sdělávání smluv. Směnaři (argyramoibové neb kollybysté) obstarávají výměnu mincí a zkoumají je odbornicky, výkon to nad míru důležitý v poměrech, kde stýkají se v obchodě mince různého původu a rázu. A zase jiní — zvaní různými jmény — sprostředkují po živnostensku zápujčky, pracujíce s kapitály svěřenými. Nalézáme účelně zařízené knihy obchodní, rovněž neschází užívání poukázek, jimiž se placení na místech jiných obstarává. Ano nevidíme jen bankéře jednotlivce, nýbrž také vícečlenné společnosti, zřízené k podobnému podnikání. Ba samy svatyně bohům zasvěcené — neposlední mezi nimi proslavená delfská — staly se ústředními zápujčkových obchodů nejen z bohatých vlastních fondů chrámových, nýbrž také ze jmění tam od lidí v bezpečné uschování ukládaných, tak že novověcí líčitelé starodávných těch zařízení mluví přímo o »bankách chrámových«. Vedla by nás pak dále cesta z Řecka do ptolomejevského Egypta a konečně do Říma s jeho argentarii, nummularii a mensarii, kteří představují nám dělbu práce v nejednom směru příbuznou právě vzpomenuté řecké. Prostředkování úvěru i výplat, placení poukázkami na podkladě deposit i úvěru kvete v Římě měrou obšíhlou a četné stopy všeho toho najdou se také ve starořímských právních památkách.

V městech středověké Itálie, kdekoliv se rozvinul čilý obchodní ruch a sbíhaly se peníze různého původu, rázu i dobroty, oživuje především živnost směnařská. Kampsori zkoumají a mění mince, ale přijímají též vklady a sprostředkují na základě jejich platy na místa cizí. S penězi svěřenými provozují na vlastní vrub tržbu nebo obchod zápujční. Jako novota však povstávají společnosti obchodnické ke vzájemnému vypořádávání závazků mezi společníky pomocí převodů v obchodních knihách společnosti, nejstarší to tvar tak řečené banky žirové. Jak prosté byly počátky,

že kterých během času se vyvinuly nynější bankovní kontokorenty s užíváním cheku a vyrovnáváním clearingovým! Prvotně musí obě strany — tá, jež poukazuje, i druhá, v jejíž prospěch má se plat převodem v kontech provésti — osobně a společně se dostaviti k ústnímu vyřízení. Ale znenáhla proniká používání poukázek žirových, ať k převodu, ať k výplatě. Leč i finanční hospodářství státní, když se počíná vésti také už pomocí úvěru, chápe se vzoru, jež poskytují knihové převody v bankách žirových, a zavádí obdobná zařízení k přenášení pohledávek naproti státu s osoby na osobu. Nežli se vyvinul papír obligační v novější podobě jako předmět obchodní č. zboží, byl takový způsob převodu jediným prostředkem jisté mobilisace pohledávek. Konsorcia finančnická, jež se podjímala opatrování zápůjček státu, užila tedy zařízení kupeckých žirových bank pro své účely.

Proto sluší dobře lišiti společnosti neboli banky, pro tento druh styků s financemi státními zřízené, od řečených žirových bank, jež sloužily převodům pohledávek, vzešlých z obchodů soukromých, při čemž nešlo ani tak o hospodárny způsob placení, jako při nynějších obchodech žirových, nýbrž především o ochranu proti svízelm a újmám, jimiž následkem hojnosti chatrné mince a častých změn ražby ohrožována byla bezpečnost obchodu. Závody společenské pro usnadnění a pořádek v úvěrnictví veřejném — označují se jako »montes«, ale nesmí se stotožňovati s dobročinnými zastavárnami té doby, známými pode jménem montes pietatis — za poskytnutí zápůjčky státu přejímaly správu jistých zdrojů řádných jeho příjmů, z nichž zapravovaly úroky a splátky. Pomocí poukázek převáděly se pohledanosti s kont jednotlivých věřitelů zcela neb z části na konta jiných, zejména též nově přistupujících. I uvidíme ještě, jak také v Rakousku se staly na počátku století XVIII. pokusy použití těchto zařízení k osvěžení státního úvěru a pro větší jeho mobilnost i lepší pořádek.

Na místě docela jiném, a to již v době, kterou v dějepise nazýváme věkem novým, vznikl další rázovitý útvar bankovní, banka cedulová. Její kolébkou jest Anglie. Bylo již řečeno, že ani cedulová banka nepovstala náhle a hotově, v té podobě a s tím posláním, jaké má nyní. Nepovstala jako soustavný výmysl nějaké geniální hlavy. Když Jiří Patterson po všeelijakých újmách, jaké byli nedávno utrpěli soukromí peněžníci, kteří státu byli zapůjčili své i cizí peníze, r. 1694 sobě a společníkům svým vymohl privilegium pro zřízení banky, jež jako Banka anglická po tu chvíli trvá, netanul mu na mysli plán cedulové banky nynějšího stříhu a úkolu. V popředí záměru jeho stálo něco obdobného těm italským montes, které měly

za účel sprostředkovati a spolu do jisté míry mobilisovati úvěr státní. Ten záměr byl hlavním podnětem založení i soustředila se u Banky anglické vskutku správa státního dluhu sjednoceného — the consolidated public debt — uzavírání zápůjček, otevírání folií a převádění titulů dluhových, consols, pomocí zápisů na foliích. Leč dovedla k účelu svému něčeho upotřebiti, co nikterak nevytvořil její zakladatel samostatně, nýbrž použila jen vzoru již vytvořeného: vydávání poukázek, znějících na pevné, okrouhlé sumy v podobě slibu výplatního na viděnou, tenkrát ještě někdy též na určitou lhůtu. Tento bezprostředný vzor poskytl bankovce »goldsmith notes«, poukázky zlatníků. U zámožných zlatníků a klenotníků, kteří byli nuceni pečovati o bezpečný úkryt a střežení svého zboží i zásob kovu, hledávali často bohatí lidé bezpečné uložení svých skvostů i peněz. Na ně jim byly vydávány potvrzenky, a když zlatníci začali svěřenými penězi těžiti a potvrzenky se slibem výplaty staly se předmětem převádění se všemi důsledky pohodlí, dokud vůbec důvěra ve slib na nich obsažený byla pevná, bylo na snadě, že konečně sami zlatníci lidem úvěr u nich hledajícím vydávati se jali zápůjčkou své noty místo kovu. Jen když měli kovové hotovosti vždy dosti, aby předložené poukázky mohli vyplatiti. Takové listiny tedy počala na podkladě svých úvěrních obchodů vydávati banka Pattersonova. Zněly na okrouhlé sumy, z počátku však ne pod 20 liber št., brzo arci i na nižší. Ony pak se potkaly s takovou oblibou, ježto byly v oběhu místo peněz nanejvýše pohodlny, že v Anglii i ve Skotsku, kdež r. 1695 zřízena banka anglické podobná, šmahem povstávaly banky, jež je vydávaly a to i na sumy ne vyšší 20 šilíngů. V samé Anglii bylo r. 1770 bank bankovky vydávajících 150, r. 1790 už přes 300. Ukázalo se však, že nedovedly odolati nárazu národohospodářské krise brzo potom nastalé a od těch dob zákonodárství samo, utužujíc privilegované postavení Anglické banky, pečovalo o obmezení počtu i působnosti drobných venkovských bank cedulových, což se podařilo velikou měrou a bylo dovršeno na počátku čtyřicátých let XIX. věku úpravou postavení Anglické banky v podstatě až podnes zachovanou. Jak málo ještě u samých správců banky počátkem století posléz řečeného bylo jasného názoru o národohospodářském poslání cedulové banky, nyní obecně uznávaném, vysvítá nejlépe z případu paměti potomstva zachovaného. Když v době t. řeč. restrikce bankovní — t. j. zastavení povinnosti banky k výplatám kovem následkem značného zadlužení státu u banky a obecné nouze o kovovou minci, kterou zavinily hlavně války současné — objevilo se v Anglii ažio mince, dosadil parlament k vyšetření příčin jeho r. 1810 anketu. Při vý-

slechu anketním jeden z ředitelů banky na otázku, stará-li se správa banky o pohyby kursu směnečného, bodře a upřímně odpověděl, že nikoliv. A přece jest stav kursu směnečného zpravidla ukazatelem, nastává-li potřeba vývozu kovového k vyrovnání závazků proti cizině či kynesli opak, tak že kurs zahraničních směnek náleží k nejdůležitějším oporám cedulové banky při všem rozhodování její správy, když jde o regulativnou činnost vzhledem k mezinárodnímu proudění drahého kovu.

Nedosti však na té novotě. Rozličné způsoby slibův neb poukázek výplatních byly v užívání už ve starém věku; střední je pěstoval mnohem vydatněji. Učení lidé naproti jednotlivým zjevům přicházejí do rozpaků, mají-li v nich viděti předchůdce směnek či cheků či jiných ještě novověkých obligací skripturních. Určité vytváření a odlišení náleží době nové. Anglie pak nezaložila pouze typ bankovky, nýbrž znamenitým použitím dávných vzorů, na staré banky žirové navazujíc, vypěstovala naposled ještě něco jiného, v čem podnes drží rekord: nové útvary pro sprostředkování platů. O nějakou ochranu proti zlořádům mincovním více nešlo. Soustavy mincovní nabyly zatím lepší solidnosti. Jen o velikou míru hospodárnosti ve všem placení, o překonání všech obrátů peněžních poměrně skrovnými zásobami peněz a to prostřednictvím bankéřství, obstarávajícího pokladničné služby pro své zákaznictvo. Dříve a mnohem obecněji než kdekoliv jinde zahostil se v Anglii v nejšířších kruzích středních vrstev obyčej, užívatí pro obstarávání výplat a inkasa služeb bankéře, který, jsou-li poukázány i poukazující oba jeho klienty, vypořádání mezi nimi provádí prostým převodem v jejich účtech; jde-li však o osoby, mající bankéře různé, vypořádávají se bankéři, v jejichž rukou se cheky od jejich klientů přijaté houfně soustřeďují, vzájemným súčtováním. K tomu bylo třeba vytvořiti a podmínkami obchodní bezpečnosti opatřiti nástroj. Anglie jej vytvořila ve svém cheku. Ježto zvyk užívatí služeb bankéřových jest tak obecným, a tedy předkládání cheku držitelem jeho bezprostředně k výplatě bankéři vydavatelovu jest řídkší než předkládání jeho bankéřem příjemcovým č. věřitelovým, mohl v Anglii nejsnáze vzniknouti typ cheku kříženého, crossed chek, obdivuhodný jednoduchostí přímo geniální, na němž se zakládá v dnešní Anglii její ohromné ústrojí vyrovnávání platů súčtováním. Dostačí, ač-li nevpiší na přání a udání příjemcovu přímo jméno jeho bankéře do cheku, vepsati mezi příčné čáry, přes chek rovnoběžně vedené, slova »& Co.« a chek nemůže býti bankéři vydateli předložen jiným než zase bankéřem, tak že tu je vždy kontrola, podludy nesnadny. A že zase malí bankéři platy prostředkující uží-

vají obdobně velkých bank za své bankéře, a ty konečně mají svého v Anglické bance, vine se trojím stupněm pásmo odúčtování, vrcholící v Clearing-housu při Bance anglické.

Za nejdůležitější příspěvek Německa k vybudování novověkých tvarů bankovních pokládáti jest zavedení obligační formy zástavního listu do techniky úvěru hypotečního. Pruské »Landschaften«, korporace vlastníkův statků rytířských v jednotlivých provinciích, od druhé polovice XVIII. století vytvořily pro své úvěrní potřeby organizace, které náležejí spolu také mezi první vzory hospodářských společenstev na vzájemnosti založených. Zástavní listy, jak je původně vydávaly pruské »Landschafty« k volnému zpeněžení těm, kteří zápůjčky na jejich statky se subsidiární zárukou celé korporace povolily, byly obligacemi nejen na základě určité hypotéky vydanými, nýbrž opravdu na tuto hypotéku znějícími, což musilo na nich býti úřadně potvrzeno. Teprve pozdější doba odloupla zástavní list od určité zástavy a učinila z něho prostý dluhopis banky, naproti ní nevypověditelný, jehož splatnost jest podmíněna vylosováním. Jakou měrou zástavní listy hypotečních bank došly napodobení v obligacích komunálních, melioračních a železničních, netřeba vykládati tomu, kdo zná působnost naší Zemské banky. Ale také není potřeba doličovati význam, který má pro dlužníka bezpečí pravidelného úmoru pohledávky libovolně nevypověditelné a úplná emancipace jeho poměru k věřiteli ode všech změn v míře úrokové na trhu peněžním. Jakmile jest zástavní list vydán, nese risiko změn v panující míře úrokové jeho držitel, ono jest »přesunuto na kapitál«. Ovšem také na tomto poli bylo třeba ještě mnoho zaplatiti za vyučenou, než se dospělo k nynějším, po stránce bankovní uspokojivým způsobům provozování úvěru pomocí dotčených listin. Svého času, na př. když se zakládal první zemský bankovní ústav v Rakousku, Hypoteční banka království Českého, projevil na sněmu bankéř Laemmel pochybnost o obchodnické účelnosti zakládacího postupu, ježto se zřizuje banka, aniž se jí dává dostatečná výbava kapitálová. Nejedem z tehdejších sou druhů jeho sněmovních se útrpně usmál bankéři, že přenáší své utkvělé obchodnické představy na nový »nevýdělečný« typ bankovní, který se z dosavadních tvarů bank úplně vymyká. K čemu že nové bance třeba základního kapitálu, když přece nemá půjčovati hotové peníze, nýbrž zástavní listy, které si dlužník sám snadno zpeněží, tím spíše, anof za jejich zúročení a konečné splacení ručí samo království České! Ale dlužníci, obdrževše zástavní listy, běhali s nimi od bankéře k bankéři, i drožkářů a fiakristů se vyptávali, kde by je mohli zpeněžiti, a nepodařilo se kurs

vyšinouti a upevniti, dokud banka sama nebyla s to pomocí znenáhla se nashromazďujících vlastních hotovostí pro příležitosti příhodného prodeje zástavní listy zakupovati a kurs přiměřený udržovati. Ze zkušeností podobných učily se pak ty, jež byly zakládány později; mnohému obchodnický účelnějšímu postupu přiučily se také od akciových bank, než dospěly k nynějšímu stavu.

Až hluboko do věku XIX. zůstali velcí bankéři soukromí důležitým činitelem pro poměry úvěru a to jak soukromého (třeba jen úvěru velkých podnikatelův a vůbec velkých pánů), tak veřejného, zvláště státního. Byli po dlouhé doby jedinými financovateli státních zápůjček a nových velkých podniků, jedinými provozovateli efektových obchodů ve velkém, dokud se nezakotvila forma akciových společností. Ve všech městech obchodem a průmyslem slyoucích bývaly takové »bankovní domy«. Jejich obdobou zdobnělou byly na menších místech kupci, jimž jedni svěřovali pod úrok peníze a druzí si je vypoučeli. A kvetla při tom často přese všechny předpisy zákonné lichva. Poměrně pozdě, teprve od polovice XIX. věku, tvoří se akciové banky také pro obchody efektové, pro zakládání nových podniků a proměny jednotlivých závodů v akciové i vůbec pro všecko to, co dnes podle první pařížské banky toho střihu, Pereirovského »Crédit mobilier«, nazývá se obchody kreditmobilierovými, však také zakladatelskými, efektovými nebo mobilárními.

Tak se během času postupně vytvořily živly a složky nynějšího zřízení bankovního, dodávající spolu látku k úpravám právním. Vybudovala se technika všech příslušných obchodů, která účelně se přizpůsobuje potřebě, stupňuje hladkost jednání a jeho větší bezpečnost, dopouští ohromné obraty. A ingenium vůdčích bankovních osobností neosvědčuje se vynalézáním technických prostředků, nýbrž podnikatelsky a po případu spolu národohospodářsky neplodnějším jejich upotřebením.

*

Není zcela lehké vystihnouti několika povšechnými rysy ráz vyspělého bankovníctví novověkého. Čím vzdálenější jest doba, jejíž poměry s nynějšími srovnati hledíme, tím zřejměji vystupují arci oba znaky určující rozdíl nynějška od dřívějška: hojnost závodů, ovšem zvláště těch, jež slouží prostředkování úvěru, v husté a stále houstnoucí síti po zemi roztroušených, a značná rozmanitost tvarů, rozmanitost, která se jeví i ve formách podnikových, i v účelích působnosti a arci též v rozsahu. V celém Rakousku na př., jak později podrobněji poznáme, do polovice XIX. věku

byla jen jediná akciová banka, priv. Národní banka, z níž povstala nyní největší Rakousko-uherská banka; jediný stavovský hypoteční ústav v Haliči; hrst spořitelén, zatím jen v největších městech; kumulativné pokladny sirotčí a kontribučenské fondy, pěkné to památníky, které vytvořil a nám zůstavil náš ancien régime; velkoměstští bankéři a soukromí propůjčovatelé peněz v místech menších, zhusta pokoutní a lichvářští. Koncem roku 1904 čítalo se však v Rakousku předlitavském mimo Rakousko-uherskou banku:

72 bank (ve smyslu úředního názvu výše vysvětleného), z nichž 51 akciových (se 134 filiálkami) s akciovým kapitálem 612 milionů korun.

595 spořitelén se 3,546.572 vkladních knížek a více než 4-5 miliardami vkladů, a

6938 společenstev úvěrních (záložen) a 41 záloženských svazů, več nejsou zahrnuty naše české okresní záložny hospodářské, ovšem ale kromě nepatrného zbytku takových, jež byly zřízeny na základě zákona spolkovévého (68), společenstva úvěrní obou soustav, i Schulze-Delitzschovy, i Raiffeisenovy, na kteréžto posléz řečené připadají nyní plné dvě třetiny všech záložen v Rakousku.

Hojnost závodů z těchto čísel tedy je zřejma. Jen neúplně arci vysvitá z nich druhá charakteristická stránka, rozmanitost, či určitěji: dělba práce co do účelů působnosti. Tato dělba existuje, leč přece se liší od dělby práce, kterou znamenáme v živnostech výrobních a zvláště pak v průmyslových. V těchto posléz řečených všude postupuje specialisace tak, že se jednotlivé závody, zvláště velké, obmezují na konec jen na úzké obory určitého druhu výrobků neb i jen částečného jich zpracování. Dělbou tou měrou specialisující v bankovníctví není. Pro existenci banky a vůbec každého podniku úvěr prostředkujícího dostačí sice kombinování jednoho způsobu obchodů pasivních, n. př. přijímání záložitelných vkladů, s jediným z aktivních, při čemž arci vždy má váhu pravidlo o souladu obou, aby se k sobě tedy svou povahou hodily, takže by spojení pasivního krátkodobého s dlouhodobým neb dokonce nevypověditelným aktivním bylo naprosto povážlivé. Avšak takovéto nejjednodušší a nejholejší spárování aktivních a pasivních obchodů se naskytuje snad jen u podniků zastavárních. Jinak zračívá se specialisace jen v určitém obmezení kombinací. Příkladem takové jest již banka cedulová, kde emise bankovek, na předložení kovem splatných, spojuje se (nevzdávající-li se přímo koupí kovu drahého) s krátkodobým obchodem eskontním a lombardním, aniž se brání bance provozovati kromě toho ještě jiné obchody, jenže ovšem

na základě jejich nepříjde žádná bankovka původně v oběh, jako při způsobech právě udaných.*) Obmezení v jistém směru obdobné nalzáme při zemských bankách hypotečních, které nevypověditelné zápůjčky poskytují pomocí nevypověditelných zástavních listů, rázovitý to příklad souladu aktivního a pasivního obchodu. Však ani tyto banky neobejdou se bez nutnosti provozovati obchody jiné, musely by jinak hotovosti docházející na úroky a splátky (annuitami) ležeti prostě ladem, než by došlo na jich použití k výplatě kuponů neb vylosovaných zástavních listů. Proto se nemohly řečené banky obejít bez pravomoci ke zužitkování dočasných hotovostí eskontem, lombardními obchody neb ukládáním pod úrok u jiných ústavů a t. p. Jest to sice jen obor podružný vedle hlavního úkolu nebo lépe: jen pouhý prostředek pro vlastní cíl, leč přece jen důkaz, že příliš těsná specialisace jest nemožna. Pokud tedy jde o vlastní specialisaci odborovou, možno říci, že zejména takovým podnikům úvěr prostředkujícím, u kterých z jakýchkoliv důvodů hospodářsko-politických nutným se vidí dáti jim postavení odpovědnější, odborová specialisace se předpisuje, jak to na ruku dává rozhodující zřetel, jiné obchody se připouštějí toliko v obmezení, jež se co do druhu a způsobu provozování zcela podřizuje tomuto zřeteli.

Kde ale se s hledišť zisku vyhledává a právním řádem poskytuje větší obchodní volnost, tam bezděčně se dostavuje snaha po mnohostranné kombinaci oborův obchodních. To jest nejdůležitější znak obecného typu banky akciové. Že nemáme akciových bank, které by se obmezovaly na prostředkování platů, bude asi pochopitelné; ani by neměly mnoho klientů. Ale je nyní také málo akciových bank, které by se naprosto obmezovaly na prostředkování úvěru, nanejvýše snad ještě spojené s prostředkováním platů. Od polovice XIX. věku jest takměř obecnou tendencí bank akciových zabezpečiti sobě, ať už více či méně obsáhle, také zakladatelské, efektové obchody. Skoro všechny naše akciové banky jsou podle znění svých stanov i svou působností spolu bankami mobilárními («Mobilarbanken»); t. j. vyhradily si stanovami také zakladatelské obchody, účast na emisích státních i jiných dluhopisů, kapitálovou spoluúčast na cizích podnicích v postavení komanditisty neb tichého společníka, prodej a koupi efektů pro své klienty. Ano i takové akciové banky, jež původně tíhly ke specialisaci v oboru sprostředkování úvěru obravše si stanovami aspoň

*) Existence hypotečního oddělení Rakousko-uherské banky nás tu nesmí másti, neboť se hypoteční zápůjčky její, hlavně v Uhrách a obmezenější měrou v Haliči a Bukovině, poskytují pomocí zástavních listů a žádná bankovka nepříjde původně v oběh cestou hypoteční zápůjčky.

jako hlavní činnost určitý druh úvěrních obchodů, na příklad hypoteční, zhostily se původní tisnivé kazajky. Vídeňská Bodenkreditanstalt n. př., založená pro účely v pojmenování jejím už naznačené, vyvinula se postupem času na mocnou banku mobilární, jež měrou velmi závažnou se účastní na zakladatelských obchodech, na konsorciálních emisích veřejných dluhopisů a pod. Ani Dolnorakouská eskontní společnost, původně jako ryzí úvěrní banka pro potřeby průmyslu a obchodu zřízená, neodolala podobným velkým lákadlům hospodářské moci a ziskové kořisti. Zvláště mezi největšími akciovými bankami řídké jsou takové, které by zásadně dávaly přednost prostředkování úvěru a platů před obchody efektivními, jakož dává největší z nynějších akciových bank francouzských, Crédit Lyonnais, jenž v letech 1094 a 1905 proti 1562 resp. 1761 mil. franků vkladů bez obmezení vypověditelných měl 1030 resp. 1138 mil. ve směnkách a 535 resp. 528 mil. pohledanosti v běžném účtě, na kontě cenných papírů však jen 7—8 resp. 5—4 miliony.

Pokud akciové banky prostředkují úvěr, objevují se u nich jisté intence specialisační nejspíše v tom směru, že obracívají v oboru svých obchodův aktivních svůj aspoň převážný zřetel k určitým skupinám neb třídám výrobním neb obchodnickým. Ovšem když postoupíme až k menším závodům, tu nejde už zpravidla o určité třídy, větve výrobní neb společenské skupiny, jako spíše o nejrůznější třídy interesentů v užším místním obvodě.

Výraznější stala se v některých kategoriích drobnějších neakciových ústavů úvěrních specialisace přihlízející k určitým společenským vrstvám a to ne zároveň oběma stránkami prostředkovatelské působnosti, nýbrž obyčejně jen jedinou z nich, tedy buď aktivními neb pasivními obchody. Tak vznikly spořitelny z vědomé snahy, aby se usnadnilo nezámožným vrstvám ukládání peněz, kapitalisace, aniž se spořitelny spolu svými obchody aktivními zásadně k těmto vrstvám obracely. Záložny zase naopak byly vyvolány potřebou, aby se maloživnostenským a maloroľnickým vrstvám poskytla možnost získati úvěru. Znak určující ráz spořitelen vězí tedy na straně jejich obchodů pasivních, znak určující ráz záložen na straně obchodů aktivních.

V tomto vylíčeném souboru však objevuje se dále ještě jiný druh dělby, kterou možno označiti jako dělbu risikovou. Někdejší »soukromý«
půjčovatel půjčoval Petru na 5 a Pavlovi třeba na 10 i více procent podle toho, jak se mu každý z nich zdál býti důvěryhodným, k jaké tedy risikové prémii oprávněval. Jakmile povstávají prostředkovatelské podniky k veřejnému účtování povinné (akciové společnosti, společenstva

atd.), ustupuje — byť i zpravidla úplně nemizelo — individualisování podmínek. Jsou u jednotlivého závodu celkem podmínky úvěru jednotné pro všechny klienty, ale závody samy se třídí dle průměrné úvěrní jakosti svých klientel. Na pouhý povrchní pohled rozpoznáváme ústavy, jež počítají na dlužnickou klientelu rázu vybranějšího, úvěruhodnosti nejlepší, od níž mohou požadovati úroky menší, a důsledně poskytují i menší zúčtení v obchodě pasivním. Jiné vyšší měrou nabízených výhod v obchodě pasivním, zejména úroků ze vkladů, už spolu berou v počet vyšší riskovou prémii, kteréž požadovati musejí od svých dlužníků, účtující s jejich průměrně menší důstojností, pořádností a správností.

Kdyby se podmínky poskytování úvěru vždy daly měřiti jen dle osobní hodnoty uchazečů, mohl by i hospodářsky slabší, ale povahou i výkonností zdatný naléztí podmínky úvěru přiměřeně příznivých. Leč k nejvydatnějším a nejpříznivějším zdrojům úvěru mívá brány zavřeny. Jak také mají se jeho lepší jakosti u velikém davu rozpoznati? I tak bezděky vznik bankovních tvarů nejrázovitěji kapitalistických, bank akciových, svým oligarchickým sklonem k vrstvám hmotně už lépe postaveným znamenal sociální nebezpečí. Obracejíce se úvěrní pomocí svou k zámožnějším, těm, kteří už jsou na příznivějších kolejkách společenských, stávaly se pramenem sociálního zla, totiž stupňování majetkových nerovností. Věk úvěru — jakž můžeme dobu svou jmenovati, stejným právem jako ji nazýváme věkem páry — přinesl toto nebezpečí. Aby se mu čelilo, staly se nutnými svépomocné organizace slabších, na osobním společném ručení založené, jež tímto společným ručením nahrazovaly, čeho se jednotlivcům, o sobě třeba zdatným, v příčině úvěruhodnosti jen proto nedostávalo, že se vyšetření její potkává s většími technickými obtížemi a také obrátí se jimi neláká, když jsou na snadě jiní. Teprve v organizaci svépomocné, jež došla výrazu v záloženství, bylo možno učiniti širší vrstvy nepřímými na zdrojích úvěrní pomoci velkých bank. Především reeskontem, který menší ony ústavy u větších mohly naléztí a našly, připojujíce své ručení k závazku svého přímého směnečného dlužníka. A tak vystupuje docela už rázovitě zároveň ještě další způsob dělby, dělby stupňovitě, hierarchicky provedené mezi drobnými ústavami, uzpůsobenými k bezprostřednímu styku s malovýrobní a maloobchodnickou klientelou, a ústavami velkými, i skrze ně zase třeba s největšími. A to ke styku ve dvojím směru. Jednak v pasivním obchodě těchto vyšších mocnějších článků úvěrní organizace, u nichž menší mohou ukládati přebytky dočasně neupotřebené; jednak v aktivním obchodu oněch, hlavně používáním jich eskontní

pomoci se strany menších ústavů. Jest ovšem známo, že podobné prosté spojení s bankami ryze obchodními neuspokojovalo armádu ústavů malých, což vedlo ke tvoření svazů, jež teprve spojením s velkými zdroji úvěru sprostředkují, namnoze vedlo i ke zřízení zvláštních ústředí bankovních, jakým jest na př. společenstevní pokladna (Genossenschaftskassa) berlínská, veřejnými penězi vypravená, dle jejíhož vzoru také v Rakousku se od nedávna strojí něco podobného. Tu specialisace v hierarchickém vybudování vystupuje nejzřejměji. Nelze-li přes to mluvit o dokonalé demokratisaci úvěrní organisace až k samému vyrovnání různosti podmínek zápůjčkových, přece aspoň o citelném obmezení oligarchického rázu, který tkví v samých základech kapitalistických tvarů bankovních.

Měli jsme tu arci na zřeteli především naše poměry. Leč těm do značné míry jsou podobny poměry v hospodářsky vyspělejších státech pevniny. Za to v Anglii odborová dělba, tedy specialisace působnosti bankovní, vystupuje mnohem ostřeji i liší se trojí typus: bankéři a banky prostředkující platy (local bankers); banky provozující obchody zahraničnými směnkami, mezinárodní obchody drahými kovy, a prostředkování zápůjček zahraničných (foreign and colonial banks); konečně bankéři a banky provozující eskont směnečný a zápůjčkové obchody zástavní (billbrokers, discount houses). Uvnitř prvé a třetí skupiny panují však jisté vztahy, příbuzné těm, jež jsme právě vytkli mluvíce o poměru našich menších závodů úvěr prostředkujících k větším. Tak jako menší bankéři prostředkující platy pro klienty, jež mají v nedalekém okruhu svého stanoviště, sami zase používají větších ústavů za své bankéře, tak i menší billbrokové užívají úvěru reeskontem neb zápůjčkami u větších bank diskontních.

Jest-li ostatně již řeč o vzájemných závislostech podniků prostředkujících úvěr pomocí ukládání přebytků a užíváním úvěru reeskontem neb třeba zápůjčkami zástavními atd., neobmezují se podobné vzájemné styky jen na poměr menších a větších, nýbrž jsou právě za našich dnů význačným znakem jisté bezděčné úvěrohospodářské solidarity mezi velkými bankami samými. V nepřetržitém vzájemném vypomáhání využítují se takto volné hotovosti, jednou v pasivním, podruhé v aktivním obchodě, jak dočasný stav to dopouští a káže. Tato úvěrohospodářská vzájemná výpomoc jest zajisté bezděčnou, to jest, ona není v obyčejných poměrech ovládána jinými zřeteli nežli zájmem obchodnickým, podnikatelským, ale přece plní důležitou úlohu národohospodářskou, neboť způsobuje jak možno nejúplnější zužitkování všeho kapitálu, nenechává jej nikde ladem ležet. Na ní spočívá tudíž významná skutečnost, že peněžní trh se vlastně

neskládá z velkého množství osamotnělých dvojic nabídky a poptávky kapitálové; poptávka a nabídka kapitálová není u každého ústavu něčím zvláště o sobě stojícím a o sobě zvlášť kolísajícím, nýbrž následkem řečenné solidarity vystupuje v celých širých územních oblastech jaksi souvisle, celkově a jednotně. Patří to k nejvýznamnějším stránkám nynějšího úvěrního hospodářství a netřeba doličovat, jak jí napomáhají novověké zdokonalené prostředky spojovací, rozumí se, že i zařízení telefonové. Ano dnes vzájemnost toho druhu dostává už stále zřejměji ráz světového hospodářského moci pouhé skutečnosti, že peníze jdou tam, kde jsou nejhledanější.

*

Náš obraz by zůstal kusým, kdybychom jej uzavřeli, nenastívnivše ukázkami více než některé rázovité stránky, které třeba s úchytkami v jednotlivostech konečně přece dnešnímu bankovníctví všech kulturních států jsou společny. Jeť neméně významno právě to, že následkem svéráznosti národohospodářského vývoje v jednotlivých státech, určitých hospodářských mravů a zvyků obyvatelstva a v neposlední příčině i vlivů zákonodárství a hospodářské politiky vůbec jednotliví státové povahou svého ústrojí bankovního se odlišují. Pokusíme se vystihnouti to aspoň jednotlivými ukázkami.

Podle tabulek, které dle zprávy mincovního ředitele v Unii severoamerické podává E. v. Halle v 2. ročníku svého sborníkového díla »Die Weltwirtschaft«, byl stav prostředků oběžních, t. j. mince a bankovek, po případu státovek, ve státech níže uvedených koncem r. 1904 v milionech říšských marek (na něž čísla pro přirovnání jsou vesměs převedena) následující:

	Počet obyvatelstva v banskách		zlato		stříbro			kovem neutrazené peníze papírové
	miliónů	kách	v oběhu	celkem	kurant. mince	drobná mince	celkem	
Unie sev.amer.	82·6	3740	1930	5670	2400	470	2870	2350
Velká Británie	43·5	816	1430	2246	—	475	475	496
Německo . . .	56·4	827	2900	3727	156	726	882	715
Francie	39·0	2180	1710	3890	1450	268	1718	460

Vyberme k přirovnání především dva z těchto států, V. Británii a Francii. Protože poslední sloupec udává jen oběh papírových peněz (v obou těchto státech pouze bankovky), pokud nejsou kovem uhrazeny, kdežto vykázaná zásoba kovu v bankách značí právě fondy kovu, jež

nradí ostatek obíhajícího množství bankovek, můžeme říci, že celý stav mince a bankovek v oběhu činil ve V. Británii 3217 mil. ř. m., ve Francii 6068 mil. neboli na obyvatele průměrem ve V. Británii 74, ve Francii 155 (v Německu 94, v Unii 132). Nikdo nebude pochybovat, že úhrny uvedené nejsou v žádném přesném poměru k velikosti obrátů peněžních velko-britského a francouzského hospodářství národního. Velká Británie překonává své veliké obraty poměrně menším množstvím mince než Francie, i poměrně menším oběhem bankovek. Jak to je možno? Vzpomeňme si na to, co bylo dříve řečeno, kterak v bankovníctví velkobritském jest zakotveno bankéřské prostředkování platů. Platí se málo hotovými, vyrovnává se u bankěře a skrze bankěře. Jak veliké sumy se vyrovnají prostými převody v kontech u nejširší vrstvy drobnějších bankéřů, zrovna tak nelze zjistiti jako to, kolik činí sumy vypořádané pouhými převody v kontech vyšší vrstvy bankéřů, pokud oba bankéři drobnější jsou klienty téhož většího. Jen ostatek známe, to, co se vyrovnává konečně v clearing-housu velkých těchto firem, a to činilo r. 1906: 12.711 mil. lib. št. a vypořádá se konečně hotově jen malým procentem této sumy. Ve Francii naopak soustava bankéřského vyrovnávání platů nekvete. Každý drží větší hotovosti a k překonání všech obrátů jest tedy potřebí nepoměrně většího množství peněz. Koncem r. 1905 vypadl na hlavu obyvatelstva průměrem ve Francii pětkrát větší oběh bankovek než v Anglii a přes třikrát větší než v Německu. Jasný doklad, že suma peněz v oběhu neb fonděch bank nerozhoduje o výši bohatství jednotlivé země. Leč pro nás je zajímavo, že rozdíl, jež jsme poznali, způsoben jest zřízením bankovním. Právě to má však ještě jinou stránku. Viděli jsme, že sice Banka anglická není jedinou cedulovou bankou ve státě, ale ovšem převážně nejdůležitější a dominující, Francie má jedinou. Banka anglická není však jen nejzávažnější cedulovou bankou země, jejíž oběh bankovkový bývá a musí býti skrovnější i než na př. Rakousko-uherské banky, protože vylíčené právě ústrojí platební způsobuje vůbec menší potřebu. Ona jest spolu nejvyšším ústředím tohoto ústrojí platebního. Ona je bankéřem nejvyšších bankéřů pro vyrovnání platů mezi nimi obdobně jako malý bankéř pro své klienty a tak vyvinulo se, co bylo nazváno »soustavou jediné rezervy«. Neboť při obecném mravu bankéřského vyrovnávání platů nikdo nepocítuje potřeby chovati v normálních časech značné hotovosti, a když nastane jich náhlá potřeba, obrací se shánka po stupních rychle a důtklivě k tomuto jedinému zdroji. Dodáme-li ještě, že Banka anglická jest podrobena předpisu, který jí zapovídá vydati v oběh bankovek kovem neuhrazených

přes určitou sumu, pochopíme, že shánka po hotovostech nabývá křečové ostrosti, čím více se »bankovková reserva« Anglické banky zmenšuje, čím více se totiž dovolený kontingent bankovek neuhrazených (nyní 18 mil. lib.) blíží svému vyčerpání. To jest rub příznivé lince, kterou pro normální časy jeví hospodárný ráz bankovního zřízení anglického. Banka francouzská nemá ani podobného postavení v soustavě prostředkování platů, které ve Francii jest málo vyvinuto, takže ve Francii kolem konce měsíce jednotlivé velké banky pařížské mívají zaměstnáno až po 200 osob běžajících s penězi neb pro peníze. Také však Francouzská banka nemá tak přistříženu volnost při výdaji bankovek. Má sice ustanovený kontingent, do něhož smí vydati bankovek vůbec (nikoliv jen bankovek kovem neuhrazených), ten však na štěstí je vymezen velmi široce a má tedy vůbec oběh bankovek ve Francii zabezpečenu dostatečnou pružností. Anglický peněžní trh jest tudíž neklidnější než francouzský a uvážili se, že jest podnikavost ve Francii menší, jest nedostatek pružnosti v soustavě anglické tím citelnější. Už v sedmdesátých letech poukazoval Walter Bagehot na stinné stránky anglické soustavy, leč Angličané neradi se podrobují novotám ve svých zřízeních.

Docela jiná jest příčina nepružnosti peněžního oběhu v Unii severoamerické. Dostačí tu připomenouti, že čítá Unie na 1600 bank, jež mají právo vydávati bankovky. Kde trvá tolik cedulových bank vedle sebe, panuje vždy nebezpečí zneužití práva k vydávání bankovek a přísnější obmezující předpisy jsou nevyhnutelné. Proto také všechny pokusy účelnějších úprav v tomto směru selhávají, dokud se zákonodárství spolu neodhodlá k nejrozhodnějšimu obmezení počtu. Docela neschopny jsou však cedulové banky v Unii pro druhý velký úkol cedulové banky, pro regulativní vliv na mezinárodní proudění drahého kovu. A přece právě v Unii, ač sama tolik drahokovu těží, vlivem různých zdravých i nezdravých rozmachů spekulacních bývá i přívaz velkých množství drahokovu nutný pro samu cirkulaci, jindy nastávají popudy k vývozu ve velikých rozměrech. A tu nedostává se regulujícího vlivu, se který jsou jen velké, mocné cedulové banky. Expanse bankovní má ostatně v Unii tu překážku, že banky nezřizují pobočky v jiných místech. Tak jsou stlačovány měrou poměrně větší než v Evropě na místní působnost a m. j. i právě proto zůstává v Severní Americe velkobankéř soukromý ve větší platnosti a váze než v Evropě.

Jiné významné rozdíly vystupují v působnostech i organizacích bankovních podle toho, jde-li o stát mezinárodně zadlužený nebo naopak stát

mezinárodně věřitelský, mající po případě zároveň též vlastní kolonie zámořské nebo aspoň větší či menší hojnost domácích podniků průmyslových a obchodních na místech ciziny. V státě, jenž má naproti cizině pravidelné závazky úrokové z dluhopisů státních i jiných, které jsou v ruce cizinců, a závazky dividendové z podniků doma cizím kapitálem zřízených, musí se doháněti tento pasivný živel jeho platební bilance zahraniční aktivností bilance obchodní, tedy přebytkem vývozu. Jeho velké banky mají ovšem zaměstnání obchodem devisovým, umístováním domácích cenných papírů v cizině a zase po případě koupěmi jejich. Již z těchto důvodů vzházejí jim tedy četná spojení s cizími bankami a jinými podniky. Leč ráz celé zahraniční bilance platební určuje hlavní obor jejich agend. Dovedou-li tudíž prospěti rozvoji domácího vývozu, činí zatím nejdůležitější, co mohou. Jinak, kde naopak jsou a stále se množí uložení kapitálová v cizině. Účast na cizích zápůjčkách státních, na zakládání dopravních, průmyslových, báňských a obchodních podniků v cizině konkuruje tu s účastí na opatření domácích potřeb. Tyto jsou samozřejmě naléhavější a proto kolísavá rozsah obojí činnosti, pokud se jeví v emisích obligací a pod. Aby bylo možno o tom si nějaký obraz učiniti, srovnajme na př., že v letech 1903—1906 činily emise papírů úrokových a dividendových v Anglii 108·42—123·02—167·18—120·17 milionů lib. št. a že na př. v obou posledních letech připadalo z příslušných sum milionů liber na

	1905	1906
anglické státní zápůjčky	15·30	2·23
státní zápůjčky angl. kolonií	10·80	6·31
státní zápůjčky cizozemské	35·38	23·18
zápůjčky angl. měst a hrabství	7·96	2·57
zápůjčky komunální v koloniích a v cizině	7·77	1·86
anglické železnice	2·50	6·92
indické a koloniální železnice	16·70	7·02
cizozemské železnice	22·60	15·55
báňské společnosti západoaustrálské	0·23	2·56
» » jihoafrické	4·27	2·65
» » různé	4·82	2·03
jiné domácí závody dopravní, báňské, průmyslové, bankovní, obchodní	38·37	43·31

Tabulka následující ukazuje pro léta 1905 a 1906 rozdíly poměrné účasti

na rozličných úkolech emisních v Anglii, Francii a Německu (v milionech marek).

	Státní a komunál. zápůjčky		Ostatní pevně zúročené papíry		Akcje		Celkem
	domácí	zahranič.	domácí	zahranič.	domácí	zahranič.	
Anglie 1906	197'53	639'78	1632'22				2451'53
1905	474'87	1101'02	1834'72				3410'62
Francie 1906	17'466	1924'03	325'29	535'368	362'20	947'66	4112'02
1905	185'19	872'15	105'36	440'80	427'09	1117'76	3148'34
Německo 1906	1063'70	198'37	521'28	73'14	891'68	64'83	2813'30
1905	869'53	679'99	718'03	131'62	634'85	73'17	3106'49

Tu ovšem souvisí bankovníctví s celým rázem a duchem hospodářství národního. Zajímavé jest v této příčině postavení Francie. Její domácí podnikavost i pro zemi domácí i koloniální državy není dost čilá. Ona neměla už dlouho podobných rušných vzmachů průmyslových, jaké během posledních dob se ukázaly v Německu, severoamerické Unii i v Anglii. A při tom dlouhou dobu tížily celou zeměkouli úbytky v příplývání zlata z Transvaalu, jehož zlaté doly válkou jihoafrickou byly zastaveny. A tu stala se Francie — země podobající se bohatci, jenž vydatně spoří, ale sám nepodniká — prostřednictvím svých bank půjčovatelem celého světa. Její zlato odvracelo obtížné otřesy od Banky anglické, pomáhalo i německému průmyslovému rozmachu, šlo do balkánských zemí, i přes Oceán do Ameriky a při tom byla banka obrovskou měrou účastna zápůjček ruských. Jest velmocí prvního řádu na světovém trhu, ale pro budoucnost její bylo by větším požehnáním, kdyby její banky mohly oplodňovati vydatnější měrou domácí hospodářský vzrost.

Nemá Rakousko žádné speciality v oboru bankovním, žádného význačného rysu ve svých bankovních zřízeních? Má přece. Pominu clearingového oddělení poštovní spořitelny, které povstalo zde svérázně jako první toho druhu zařízení v Evropě; není pouhou nápodobeninou anglických zřízení, rozdílnost obou jest makavou. Kromě ní jsou specialitou rakouskou zemské banky. Jsou sice i v Německu banky provinciální, svůj původ odvozují od zmíněných již pruských, nebo měly v nich vzor, ale ony obmezují se na potřeby pozemkového úvěru zemědělského. Hypoteční banky v zemích rakouských, osvojivše si větší měrou i vydatnější bankovní mobilnost, pojaly od prvopočátku též městské pozemky ve svou

působnost, tu i tam mají zápůjčky na ně faktickou převahu, jako na př. v Dolních Rakousích. Dokonce pak působnost zemských bank zdejších v oboru komunálního, železničního a melioračního úvěru nemá v německých zařízeních žádné obdoby. Akciové banky německé mají v hypotečním úvěru městském, který ony výhradně ovládají, sklon spekulací i bývají vydány otřesům, jaké nám zde od let sedmdesátých byly ušetřeny. Vyloučení dividendové snahy jest společným znakem našich zemských bank. Ne ovšem vyloučení všeho podnikatelského zisku, kterýž ale je vymezen na míru, jež s hospodářsko-politickým úkolem zemských bank není v rozporu. Nevylučuje se tedy na př. samozřejmě snaha po přebytých, pokud jde o tvoření fondů rezervních. Původem vzniku i vymezení působnosti těchto bank bylo postarati se o vyplnění mezer, jež ryze podnikatelské bankovníctví zůstavilo, buď že jisté větve nepěstovalo, nebo že jim nevěnovalo péče potřebné. S těch hledišť bylo svého času i vymezení působnosti naší Zemské banky v návrhu prvním odůvodněno a sám ten obor, který se zdál s tohoto hledišť nejpochybnějším, působnost eskontní, opíral se o vzpomínky na kritické položení domácího peněžního trhu v době, když zůstal při úpadku České společnosti pro úvěr pozemkový bez pomoci z Vídně, ač mohla krize býti odvrácena, kdyby tam bývalo více ochoty ku prosbám zdejšími předáky tlumočeným. Utvořiti »soutien«, oporu pro ostatní ústrojí úvěrní v zemi, pro normální a také pro kritické časy, to bylo jádrem záměru, pokud šlo o řečenou stránku působnosti.

Jest ovšem zřejmo, že pro zemské banky se netvoří žádné monopoly. Obchody, které nyní pěstují, mohou pěstovati i ústavy jiné a pěstují. A není také vyloučeno, že by časem odpadl důvod, pro který při založení zemského bankovního podniku určitý druh obchodu byl mu svěřen. Avšak z toho všeho vyplývá jenom, že měrou působnosti a obecného národohospodářského užitku takového veřejného podniku není jen rozsah jeho skutečných obchodů. Působí již svou existencí, totiž tím, že formou a podmínkami příslušných obchodů (dejme tomu hypotečního, komunálního neb železničního) vykonává jistý nátlak na všechny jiné podniky, které podobné obchody také provozovati se snaží.

*

I když plně a bez výhrady uznáváme důležité prospěchy, které byly a jsou spojeny s existencí a působností veřejných bank, jako jsou naše

zemské, přece si nebudeme a nemůžeme tajiti, že dominující formou bankovního podnikání nynějšího kulturního světa jest napořád banka akciová. Ano, pro onen okruh obchodů, o kterém jsme dříve řekli, že je předmětem snahy každé banky akciové, pro obchod tak řečené banky mobilární, jest forma akciového podniku jediné vhodná. Větší měrou než každá jiná forma, dopouští rozvinutí podnikatelského ingenia ve velkém slohu, poskytuje pravou půdu zajímavému spojení smělosti s chladným rozborem a výpočtem, které jest nerozlučnou dvojí stránkou tohoto ingenia.

V nejposlednějších letech náleží k význačným stránkám u vývoji akciového bankovníctví dvojí věc: soustřeďování kapitálové síly a expanse působnosti.

Soustřeďování kapitálové síly provádí se nejprostěji zvyšováním akciového kapitálu jednotlivých bank. Již při tom pozorují se participace jiných bank i zahraničních. Rozhodnější měrou ale postup slučovací vystupuje v koncentracích, jež poslední dobou prováděly se v Německu, Francii a Velké Británii. Zakládá se ve fusích, jichž střediska tvoří jednotlivé velké banky, které si touto cestou přivtělují banky menší a závody bankéřské, pomocí převzetí části akcií jiných bank neb vstupováním v poměr komanditisty u vynikajících závodů bankéřských rozšiřují své vlivy na velké skupiny. V Německu povstaly takto čtyři velké vévodící skupiny bankovní. V Anglii a Walesu (tedy bez Skotska a Irska) bylo r. 1877 akciových bank 50 s akciovým kapitálem 31·2 mil. lib. (který měl kursovní hodnotu 76·7 mil. lib.), rezervy s přenosy na nový účet činily 11·4 mil., vklady a pohledávky v běžném účtě 133 mil. lib. Koncem r. 1906 bylo akciových bank jen o 10 více, však akciový kapitál zdvojnásoben (62·73 milionů liber v kursovní hodnotě 196 mil. liber), rezervy a přenosy 40·9 mil. lib. st., a vklady s pohledávkami v účtě běžném 670 mil. lib. — Základní kapitál čtyř hlavních akciových bank francouzských vzrostl ze 360 mil. fr., kolik činil r. 1880, do konce r. 1889 na 420, do konce 1899 na 520, do konce 1903 na 680 a v roce 1906 dostoupil výše 800 mil. fr. Téhož roku dosáhly jejich rezervy sumy 171 mil. fr. Poměr vlastních kapitálů ke svěřeným byl 19:81! Zdá-li se nám někdy, že sítě filiál našich bank jsou už nápadně husté, budeme souditi jinak, seznáme-li, že 50 akciových bank anglických a waleských r. 1877 mělo 654 a 60 akciových bank r. 1906 už 4581 poboček a sběren. Ve Francii jediný Crédit Lyonnais měl r. 1903 v Paříži 38 pobočních úřadoven, ve Francii 143, v Alžíru 5 a v cizozemsku 17 filiál; r. 1906 dohromady 233 pobočních míst.

Kapitálové mohutnění pomocí udaných postupů činí z novověkých

akciových velkobank držitele veliké hospodářské moci. Silný ruch hospodářský vůbec, zvláště tvoření velkých podnikův a kartelův v jiných oborech jistě dává popudy i ke koncentraci bankovní. Zásahy hospodářské do ciziny jsou účinnější, zvláště když se uváží, jaká ostrá soutěž se tam často podstupuje. Leč v domácí zemi se vymaňují soustředěné velkobanky i z područí bursy. Vládnouce velikou klientelou, mohou jaksi po domácku, interně, prováděti veliké pohyby cenných papírů, obsáhlá umístění nových emisí bezprostředními přiděly svým klientům, jak se stalo ještě nedávno s obrovskou ruskou zápůjčkou v Paříži. Menší banky nepřivtělené, ke »konzernu« nenáležející, trpí ovšem pod tíhou moci velikých těchto závodů. V Anglii už se spojují menší k organisované obraně, ve Francii se dokonce již organisace provedla syndikátem bank venkovských — Syndicat des Banques de Province — který má 200 účastníků, s jejich pobočkami reprezentuje 400 závodů a celou miliardu franků kapitálu, takže donucuje velkobanky k lepším ohledům u přidělování účasti na velkých emisích atd.

Není pochyby, že v naznačeném soustředění a rozpětí kapitálové moci velkobank vězí i jisté nebezpečí. Úpadek takové banky jest otřesem pro celé hospodářství národní. S druhé strany však nelze upřít, že dnešní proudy obecného mínění vcházejí ve stále zřejmější rozpor s úzkoprsmými soukromohospodářskými názory, jež dosud při správě akciových bank platívaly. Se samou povahou velkého podniku jest spojeno pro vůdce a ředitele jeho kouzlo velké úlohy. To už samo sebou působí jistým tlakem, vylučujíc pouhé kramářské zřetele. Správa velkých cizích jmění budí vědomí odpovědnosti a vykonávání velké moci v celém ústrojí národohospodářském vyvolává pocit odpovědnosti ještě jiného druhu. A tak i veřejné mínění dnes už jináče posuzuje ducha správy akciové přádelny neb strojírný nežli akciové banky. Nikterak se na př. nepřihlíží k tomu lhostejně, komu a jak domácí banky slouží svými obchody zahraničnými. Neschází už ani volání vážných autorů po pozitivních opatřeních hospodářsko-politických, která by úvěrový a zakladatelský proud domácích kapitálů do ciziny udržovala v mezích domácího národohospodářského prospěchu. Tedy tužby po jistém »Svůj k svému« i tam, kde dlouho platívalo za moudrost největší, ponechati plnou volnost dychtění ziskovému, i kdyby se obracelo proti vlastní zemi.

I bez nátlaků, z pohnutek vlastního prospěchu zabezpečují se dnes běžně při uzavírání státních zápůjček v cizině, při zakládání nových podniků za hranicemi dodávky domácím podnikům.

U nás, v užším českém domově není třeba míti starosti o expansi našich akciových bank do světohopodářského ruchu. Pouhá dětinská, docela nenárodohospodářská marnivost mohla se pyšnit skutkem, že u českých bank bylo upsáno několik milionů rublů ruské zápůjčky. Prvním a na dlouho výlučným působištěm našich bank musí býti a zůstati národní okruh český. Každé vybočení z něho má býti dobře uváženo v tom směru, jest-li dost odůvodněno přítomnou nebo budoucí národní potřebou. Ne snad jen marnivostí, že budeme také uvedeni mezi subscribersy zahraničních zápůjček, třeba dlužníkem byla velmoc slovanská. Vždyť zeje ještě tolik mezer doma! Už tím, když naše banky vedou řádně prostředkování úvěru, vykonávají důležitý úkol. Daleko větší, když opravdu se vyšinou k vůdcovství v národohospodářském ruchu pro lepší a plodnější rozvoj hospodářských sil národa. A nesmí se nikdy zapomínat, že úvěrohospodářskou inteligenci musí doplňovat úvěrohospodářská mravnost. Jí zajisté slouží každý peněžní ústav, vede-li si sám počestně a vede-li své klienty k pořádku, správnosti a přesnosti. Proti ní se však může prohřešiti i vlastním jednáním. Prohřešuje se také opravdu nejedna akciová banka v Rakousku, když se propůjčuje svým klientům ze širokých vrstev ke spekulacím bursovním, když přímo ke hře bursovní svádí. Vrhá-li se někdo o své újmě přímo na bursu do spekulace, která jiného cíle nemá, než kořistiti ze hry kursů, jest to jeho věcí. Kdo však k tomu sám ani potřebné inteligence nemá a ve hladu po cestách bezpracného zbohatnutí jiným za sebe ukládá mysliti, takovému se propůjčovati není důstojno slušné banky, ano, každá banka, která to činí, páše holou ne-mravnost, pro niž není žádné omluvy. Zřetel na dividendu ji také ne-omlouvá. Určitá výše dividendy není sice zájmem národohospodářským, avšak jest potřebou akcionářovou, již se arci musí vyhovět, ježto by jinak akciové podniky nebyly možny. Kde však musí býti ve prospěch dividendy pracováno prostředky mravně tak choulostivými, které ve středních vrstvách podkopávají smysl pro zdravé způsoby nabývání majetku, tam dá se předpokládati, že se nedostává inteligence pro lepší cesty k získání dividend, a bankovníctví, jež by svádělo své obecenstvo na takové cesty, nepracovalo by pro národohospodářské dobro národa, nýbrž přímo proti němu. Bylo by škůdcem a ne vůdcem. Ta doba, kde se v bursovní hře jako takové spatřoval jakýsi nutný prostředek hospodářského rozvoje, už dávno minula. Bursa svůj národohospodářský úkol vykonává bez ní. Měla-li ona jako pravidelné soustředění nejbystřejších a nejčilejších činitelů trhu vykonati své nesporně důležité národohospodářské poslání, nepotřebuje

k tomu živilů, jež nemají jiného hospodářského zájmu, než hasardním nasazováním malého jmění na velké spekulacní obchody kořistiti z tance kursů, nač si najímají cizí rozum. Kojím se nadějí, že nejen stanovisko čestnosti, nýbrž i pocit zodpovědnosti vzhledem k národohospodářským potřebám našim českým zdrží naše banky od vyhledávání zdrojů ziskových na takovýchto nepočestných a národohospodářsky závadných cestách. Jejich úkoly leží jinde, jsou veliké i krásné a nevylučují ani pěkný zisk.

II. Banky v Rakousku.

Kdybychom, hledíce k předáctví cedulové banky, bráti chtěli z osudů našeho ústavu cedulového dělítká pro dějiny bank v Rakousku vůbec, bylo by nám lišiti asi pateré období: nejprve dobu od počátku století XVIII. až do zřízení »Banky národní« v r. 1816. Druhé období sahalo by pak do r. 1848, kde nové zavedení měny papírové přivádí sebou zastavení výplat hotovými. Třetí by šlo až k rakousko-uherskému vyrovnání z r. 1867, kteréž se stalo východištěm pozdějšího dualisování správy bankovní. Čtvrté by pak objímalo čas až k zákonům valutovým z r. 1892, neboť od těch dob dostává se cedulové bance nového velkého úkolu, jehož vyličení by připadlo oddílu poslednímu. Zajímavou shodou okolností zůstane nám také pět období a časové hranice jejich budou jen málo odchylny, uzdá-li se nám dáti přednost dělítkům, která by se nevázala jen na osudy cedulové banky, nýbrž také měla zřetel k význačným skutečnostem ve vývoji bank ostatních. První období bude zachováno ve stejném rozsahu. Druhé by končilo ne sice právě rokem 1848, ale přece okolo polovice století XIX., neboť tu se počíná se změněnými zevními poměry hospodářského života vyvíjeti bankovníctví akciové; první období rozvoje akciového bankovníctví končí však krátce po uzavření rakousko-uherského vyrovnání státoprávního pohromou krise z r. 1873. Odtud sice není lze v dalším vývoji ostatních bank nalézti pevné časové rozhraní, přece ale celkem lze říci, že skoro asi touž valutové, nastává též nové období rozmachu bank k poslední naší reformě dobou, kdy se novými zákony položily základy ostatních přibýváním jich počtu a spolu novým vzrostem síly jejich kaspitálové.

V tomto rámci si podáme tedy některé podrobnosti.

První ústav zvaný »bankou« vzniká na půdě nynějšího Rakouska roku 1703 v podobě t. zv. Bankoinstitutu vídeňského. Státní finance byly tehdy ve stavu z míry neutěšeném, úvěr naprosto otřesen. I tak povstala myšlenka osvěžiti jej zřízením podobného ústavu, jaké jsme poznali už ve středověké Itálii. Věřitelé státní byli držiteli folií Bankoinstitutu, mohli své pohledanosti pomocí cedul žirových (Giro-Zeddeln, Giro-Zettel) na jiné převáděti; ústav, jemuž byly přikázány jisté prameny příjmové, měl z nich opatřovati zúročení a eventuálně splátky.

Byl tedy Bankoinstitut věcně pouhým oddělením finanční správy. Když se vidělo, že očekávaný úspěch se nedostavil, přenesen jeho úkol r. 1706 na ústav zřízený pod firmou města Vídně. Městská banka vídeňská — Wiener Stadtbank — těšila se opravdu lepšímu úvěru než její předchůdkyně, ano přibývalo jí i z obecenstva hojně vkladův, ač nebyly vypořádatelné, nýbrž jenom pomocí poukázek žirových se mohly převádět. Byv r. 1769 úplně podřízen správě dvorní komory, trval ústav ten vlastně pouze formálně na firmu města Vídně. Vedle Městské banky zřízena byla již r. 1714 rovněž za účelem lepšího pořádku ve financích, ač kromě toho také měla sloužiti obchodu, »Universalbankalität«, jejíž úspěchy byly však skrovné, takže konečně r. 1745 byla zrušena.

Avšak ke jménu Vídeňské banky pojí se historie naší první papírové měny. Roku 1762 počaly se vydávati »bankocetle«, na nichž slíbena byla arci výplata kovu. Během prvního roku bylo jich vydáno za 1 milion zlatých konv. mince, za deset let dostoupilo vydané jich množství 12 mil. zl. Ale jako na mnohých místech jiných, jako zejména také brzo potom v nových Spojených obcích severoamerických za zápasu jejich o neodvislost a na to zase v první republice francouzské, také u nás byla emise papírových peněz k úhradě nákladů válečných příliš svůdnou, aby se k ní vydatně nebylo sáhlo. I tak do konce r. 1811 dosáhlo obíhajících jich množství 1060 mil. zl. Co to v tehdejších ještě tuze naturálnohospodářských poměrech monarchie bylo, snadno si představíme, když uvážíme, že nynější oběh bankovek v Rakousko-Uhersku nedosahuje půldruhé miliardy korun. Mince měla proti bankovkám pořád větší ažio. Výplaty kovem se záhy zastavily. Okolo r. 1810 činilo ažio mince 700—800 procent, t. j. za 100 zlatých v minci dávalo se 800—900 zl. v bankocetlích. Nebylo více pomýšlení vzíti bankocetle z oběhu za plnou nominální hodnotu, a došlo tedy ke známému finančnímu patentu z 20. února 1811, který m. j. provedl »zákonnou devalvací« bankocetlí v poměru 5:1. V tom poměru totiž byly zaměněny za »listy směnné« (tak v zápiscích svých

jmenuje Jungmann Einlösungsscheine), kterých přišlo záměnou v oběh za 208 mil. zl. Nové válečné zápletky způsobily záhy nové emise papírových peněz, kteréž zvané byly »listy anticipačními« — kdo je od státu na svůj nějaký požadavek přijal, provedl tak anticipaci daní, mohl jich on sám nebo jiný, jenž od něho jich nabyt, k zaplacení daní užiti. Tak dohromady obojího druhu listin — zvaných později obecně listy vídeňské měny, Wiener Währungs-Scheine, čili u nás též prostě »šajny« — do 1. června 1816 ocitlo se v oběhu přes 678 mil. zl. a zase nastalo ažio mince až i do několika set procent.

Ježto nyní politické poměry kongresem vídeňským byly upraveny a delší doba míru se očekávati mohla, stalo se rozhodnutí, znovuzřídit pravidelnost v rozháraných poměrech peněžních, a to prostředkem privilegované cedulové banky. Dva patenty z 1. června 1816 obsahovaly jednak základní rysy tohoto plánu, jednak zatímní reglement č. řád nové banky, jež pod firmou »Privilegovaná rakouská národní banka« 1. červencem 1816 byla otevřena a patentem z 15. června 1817 obdržela první definitivní statut s privilegiem na 25 let. Vybavení víd. měny z oběhu provádělo se původně buď přímou záměnou za $\frac{2}{7}$ nominální hodnoty v bankovkách a ostatku v jednoprocenních obligacích státních, nebo koupí akcií Národní banky, a to tak, že prodávána akcie za 2000 zl. ve v. m. a 200 zl. v minci (později, za snížení nomin. hodnoty a zdvojnásobení počtu akcií, za 1000 zl. ve v. m. a 100 zl. v kovu). Přijatá hotovost kovová měla sloužiti bance za fond pro eskont, kdežto za přijaté cedule víd. měny vydaly se jí $2\frac{1}{2}$ procentní dluhopisy, jejichž postupné zaplacení, rovněž jako řečených jednoprocenních, mělo se provésti pomocí splacovacího fondu, jež banka sama měla spravovati a stát pravidelně dotovati.

Místo obou způsobů odklizování měny vídeňské nastoupila nová devaluační úmluva státu s bankou z 3. března 1820 (s částečnými změnami z 18. října 1821 a 30. listopadu 1822), podle kteréž převzala Národní banka záměnu zbytku poměrem 250 = 100 za bankovky své, mincí směnitelné, začož stát se zavázal k přiměřeným úhradám. Od r. 1820 do 1841 vybavila takto Národní banka 437 $\frac{1}{2}$ milionů zlatých v. m., zač obdržela od státu 70 mil. zl. v minci konv. měny, avšak 105 mil. zl. pouze v zúročitelných i nezúročitelných dluhopisech státních. Zbývalo pak už jen vybaviti 17.76 mil. zl. víd. m., jejichž záměna se protáhla až do formálního zrušení oběhu měny víd. čís. naříz. ze dne 27. dubna 1858, když již skoro deset let trvala zase nová měna papírová. Mezi staršími vrstevníky našimi najde se jich ještě dosti, kteří žili v době, kde se obecně počítalo dle dvojí měny,

dle vídeňské (čili šajnů) a konvenční, třebaš pomalu cedule víd. měny se staly řídkými. Celé jedno pokolení vyrostlo právě v tomto měnovém dualismu, založeném na devaluaci z r. 1820 a lidé opatrní neopomenuli se ujistiti při koupích, ustanovení věna a pod., jde-li o dluh »mince« nebo »šajnů«. Stahování víd. měny bankou bylo nápravou měnovou, kterou prováděla banka dle relace r. 1820 ustanovené svými prostředky na účet státu, který jí z větší části hradil dluhem, zač podle povahy věci měl dáti úhrady likvidní. Pohříchu nebyl to jediný pramen zadlužení státu u banky.

Cís. patent z 1. června 1816 dovolil bance provozovati »volnými hotovostmi« obchod eskontní a v dalším průběhu též hypoteční; statut z roku 1817 povolil ještě zápůjčky na drahý kov, mince a státní dluhopisy, depozita do úschovy a vzhledem k akcionářům vídeňským též žirový obchod. Banka však eskontní své obchody neobmezovala na směnky obchodní, nýbrž od r. 1822 rozsahem stále větším eskontovala poukázky na státní pokladnu ústřední. Z 6 mil. zl., jež takto státu eskontovány ponejprv roku 1822, vyrostla suma ta na 30 mil. zl. Poukázky dospěly se ustavičně obnovovaly a dluh nabyl povahy vleklé. I tak během prvých desetiletí existence nové cedulové banky emise bankovek velkou většinou se nezakládala na obchodech, jež jsme jako rázovité obchody cedulové banky poznali, nýbrž na úvěrním poměru ke státu, jemuž banka sloužila netoliko k uspořádání měnových poměrů, nýbrž i pro běžné potřeby správy finanční.

Za takových okolností dovršila se doba prvního privilegia. Patent z 1. června 1841 je obnovil zase na 25 let a v novém statutu byly sice hypoteční obchody vypuštěny, za to zaveden poukázkový. Poměr kovové úhrady k oběhu bankovek ani v tomto období nebyl určitě předeepsán. Bylo ustanovení v příčině této, jakož i v příčině úrokové sazby a zřizování filiál i jiných ještě záležitostí vyhrazeno svolení státní správy finanční. I za nového privilegia přibývalo státních závazků dluhových u banky. Banka ovšem neuveřejňovala tehdy ještě pravidelných výkazů, takže pravý stav věci byl znám jen užšímu kruhu zasvěcených. Nepoměr mezi oběhem bankovek a státními závazky byl povážlivý. Koncem r. 1847 činil oběh 218·9 mil. zl., hotová úhrada 70·24 mil., dluh státu z vybavení měny vídeňské 126·79 mil. a na účtě eskontním (jenž činil celkem 88·6 mil. zl.) 45 mil. Přes to se podobá pravdě, že by se takovýto nezdravý stav ještě dlouho byl dal udržeti, kdyby nebyly události roku 1848 přinesly všeobecné otřesení důvěry, jež se též vztahovalo na banku a způsobilo, že se pojednou počaly bankovky houfně vraceti k výplatě za kov. Poněvadž velká většina vydaných bankovek vešla v oběh na základě nelikvidního

závazku státního, hrozilo z návratu toho veliké nebezpečí bance, což mělo za následek, že pat. z 2. června 1848 výměna za kov byla zastavena a bankovkám Národní banky udělen tak řeč. oběh nucený; před tím již v dubnu byla vydána záповěď vývozu kovu, ovšem, jako všechny takové záповědi, marná. Ostatně připojily se k bankovkové měně papírové během r. 1849 ještě různé druhy státovek, mezi nimi i »mincovní poukázky« na místě stříbrných drobných, jež účinkem vysokého ažia z oběhu byly zmizely, takže si obchod dočasně pomáhal jednak čtvrcením zlatek papírových, jednak vydáváním soukromých poukázek mincovních, jejichž památky jsou ještě ve všech našich museích zachovány.

Vrhněme, než se obrátíme k dalším osudům cedulové banky za nového období měny papírové, zběžný pohled na ostatní články úvěrní organisace až do polovice věku XIX. Jsou ještě velmi sporé. Od konce století XVIII. usilují zejména stavové některých zemí o zřízení bank. V Čechách povstal takový stavovský projekt zemské banky, která měla býti spojením banky cedulové a hypoteční, r. 1790, avšak nedošel schválení na nejvyšším místě. Dlouho neměla osudu lepšího osnova stavovského hypotečního ústavu úvěrního, o jehož zřízení r. 1822 postulátový sněm haličský se byl usnesl. Musili čekati až do r. 1842. Ale hned zase návrh hypotečního ústavu, o němž dle tohoto vzoru pak r. 1845 se usnesl moravský sněm stavovský, přes to byl zhora zamítnut a stavovský projekt »banky reálnohypoteční« pro Čechy, touže dobou vypracovaný hlavní účastí hr. Bedř. Deyma, neměl čáky lepší. Souvislou řadou přeměn vzešly z něho konečně již až na úsvitě doby ústavní péčí hrab. Alberta Nostice stanovy potomní Hypoteční banky království Českého. Od r. 1819 počíná se zřízením »První rakouské spořitelny« ve Vídni poznenáhla šířiti nový živel v ústrojí prostředkování úvěru, který se záhy stal zvláště závažným činitelem úvěru pozemkového, ovšem původně namnoze především městského. Do r. 1849 povstalo jich v celém obvodě nynějšího Předlitavska 16, mezi nimi v zemích českých jediná pražská (1825), kterouž první stanovy a výroční zprávy zvou ještě »schraňovací pokladnice«, a nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek v přednesení, kterým jako vrchní její opatrovník zahajoval dne 12. února 1828 shromáždění »velikého výboru«, spatřoval ve stavu jmění ústavu, během ne celých tří let na 531.617 zl. 55 kr. vzrostlého, důkaz úspěchu, jehož se tu dodělává motiv založení ústavu, »totiž aby k vzbuzování schránlivosti a pilnosti oučinkoval a tudy dobré lidu, zvláště řemeslnického a služebného zveleboval.« Tento zřetel byl, jak již viděti, vskutku hlavním a rozhodujícím při zřizování spořitelen; poněkud racionálnější upravení aktivních

obchodů spořitelních, zvláště nakolik jde o hypoteční úvěr, nastalo teprve regulativem z r. 1844.

Obraz, jaký se nám tedy na oči staví v polovici stol. XIX., lze shrnouti asi v tato slova: Cedulová banka, k tomu cíli založená, aby rozrušené poměry měnové uvedla na cesty pořádku, zaujata tím dílem a ještě nad to službami úvěrními naproti finanční správě státní, jen malou částí svých emisí bankovkových prostředkem eskontu a lombardních půjček zasahuje do kruhů obchodu soukromého, a to zase jen do jeho vrstev hospodářsky silnějších hlavně v ústředí říšském. Ostatek jen jediný větší bankovní ústav v Haliči, dle tehdejších měřítek racionálně si vedoucí, pečoval o hypoteční úvěr velkých statků, kdežto sirotčí pokladny v některých zemích, zejména též v českých, pod vrchnostenskou správou patrimoniální skoro výhradně sloužily úvěrním potřebám lidu selského, jenž v určitých potřebách nalézal také pomoc u kontribučenských fondů. Ježto v městech jen poznenáhlu spořitelny povstávají, zbývá ještě napořád široké pole působnosti půjčovatelům soukromým.

Rokem 1848. nastávají v poměrech i podmínkách všeho hospodářského života našeho mocnářství proměny nemalé. Nyní se také v oboru normálních obchodů cedulové banky otevírala nová, netušená působiště, když se vyvazením břemen uvolnily dráhy rozvoje rolnictví, když změnou v dosavadním směru celní politiky popraskaly popruhy prohibiční soustavy a železniční síť, byť s hmotnými obtížemi a hospodářsko-politickými nedůslednostmi, se rozvětvovala. Než však ještě celý finanční důsledek italské války a revoluce uherské se mohl ukázat, podvráceno znovu dílo měnového pořádku, od prvopočátku chatrně uzákladněného a celkem jen tak říkajíc povrchně sklíženého. Národní banka ocitla se tak v neblahé krizi. Místo aby se mohla vyzouti z nezdravých jednostranností svého věřitelského poměru k financím státním, zabředala v něm ještě více. Ačkoliv stát v tísních svých byl nucen k ní se uchýlovati o novou pomoc, přece ovšem ochromení její, jakož vůbec neutěšený stav valuty s vysokým stavem ažia vadil záměrům veliké politiky, která stojíc té doby ve znamení soupeřství rodu habsburského s hohenzollernským o primát v Německu, ovládala všecku politiku hospodářskou. Zbraněmi této politiky vedl se zápas o velké cíle, především pak zbraněmi politiky celní. Ať už patříme na osudný politický cíl sám jakkoliv, Bruckův pamětní spis z konce r. 1849 narýsoval velkolepý etapový plán ku konečnému splnutí mocnářství Rakouského s Německem v jedno mohutné celní území o 70 milionech obyvatel. Uzavření obchodní smlouvy s německou Celní jednotou r. 1852

pojímalo se v Rakousku za první krok ku provedení toho plánu, anof jednání o dalších krocích sblížení ve smlouvě té výslovně pro chvíli obnovy její bylo vyhrazeno. Prusko dovedlo je zmařiti. Ale až do počátku let šedesátých všecka domácí národohospodářská politika jest ovládána tímto zřetelem. Zavedení totožného směnečného řádu, uzavření smlouvy poštovní r. 1854, smlouvy mincovní z r. 1857, na jejímž základě povstala u nás tak řeč. rakouská měna, a ještě pak zavedení totožného obchodního zákoníka, jsou samé články v témže řetěze. Smlouva mincovní ale pudila k urychlení nápravy měnové, neboť měla vůbec pozbyti závaznosti, jakmile by v některém z účastných států přes 1. leden 1859 potrvala papírová měna. V tom tedy byl mocný podnět k pohánění díla nápravního, ovšem také nebezpečí rozhodnutí nerozvážných, i kdyby nebyly nastaly nové těžké svízele finanční následkem ozbrojené neutrality Rakouska ve válce krimské.

Až do vypršení nového privilegia jsou nejdůležitějšími událostmi v dějinách Národní banky úmluvy její se státní správou, z původu pohledávek proti státu, buď že povstávají nové nebo že se shlazení starých umlouvá. Nové povstaly hned účinkem událostí r. 1848 a 1849 a úmluva z 6. prosince 1849 vztahovala se na 14 takových položek v sumě bezmála 97 milionů zlatých unifikovaných ve 2%ní dluh, kdežto dluh ze stažení víd. měny a z eskontu poukázek ústřední pokladny (úhrnem 128·47 mil. zl.) zůstal nedotčen. Zatím se do konce r. 1853 oběh různých druhů státovek zvýšil na bezmála 150 mil. zl. a úmluvou z 23. února 1854 — která opakovala slib už r. 1816 vyslovený, že žádné státovky s nuceným oběhem více vydávány nebudou — převzala banka jich stažení na účet státu. Obšrný plán byl rozvinut, aby zabezpečením pravidelných zdrojů příjmových dluh státu u banky se splácel a přidělem z výnosu »národní půjčky« do 24. srpna 1853 na 80 mil. zl. se stlačil, začež měla banka do této lhůty započítí výplatou bankovek hotovými. Namíste toho přinesla krimská válka nové dluhy státu u banky, již stát v říjnu 1855 mimo požadavek banky z obou operací vybavování státních peněz papírových (z vídeňské měny ještě 60·98 mil. zl. a ze stažení nových státovek 44·25 mil. zl.) dluhoval okrouhle 155 mil. zl., začež jí odevzdal státní domény ke správě a postupnému prodeji. Aby tyto prodeje se mohly prováděti snáze, zřízeno při Národní bance nejv. rozh. z 12. října 1855 oddělení hypoteční, jehož dotace se provedla pomocí výdaje nových akcií. Za takového stavu ukládá stát bance nejv. nařízením z 30. srpna 1858, aby vydávala od 1. listopadu 1858 jen bankovky na 1000, 100 neb 10 zl. znějící a vyplácela je na předložení

u hlavní pokladny vídeňské stříbrem. Obíhající suma těchto bankovek měla býti do třetiny uhrazena stříbrem, po případě částečně zlatem. Namísto bankovek o 5, 2 a 1 zl., kteréž měly býti do r. 1859 staženy, měly býti vydány nové o 1 zl., jimž za zvláštní úhradu měly sloužiti státní domény bance odevzdané. Ještě jiné fondy stát opatřil — za 23 mil. zl. vyvazovacích obligací, 30 mil. zl. v hotovosti — na splátku a k posile zásoby kovové. Vše marně. V září 1858 začala banka s výplatou bankovek kovem. V dubnu 1859 byla nucena ji zastavit. Zápletka s Itálií vtlačila stát i banku na staré dráhy. Do konce r. 1859 dluh státu u banky zase vzrostl na více než 300 mil. zl., byl sice do tří let zase na 217 mil. stlačen, ale pouze pomocí obligací bance odevzdaných, což neznamenal žádný příhodný podklad, který by usnadnil rozvoj normální činnosti banky.

Sisyfovo dílo musilo tedy počíti znova. Zavedením ústavy únorové nastala změna potud, že nyní na vydávání pravidel pro banku a na kontrole její nabytí účasti parlament. Trůnní řeč z r. 1861 sama naznačila jako cíl všeho snažení rychlé uplácení dluhu státního u banky a zabezpečení nezávislosti správy bankovní. Nové stanovy (ze dne 27. prosince 1862) prodloužily privilegium do konce r. 1876, rozšířily obor obchodů bance dovolených, m. j. — teprve nyní — obdržela právo k obchodování drahým kovem a devisami. Předpis o kovové úhradě bankovek byl přizpůsoben ustanovením anglické akty Peelovy — každá bankovka vydaná přes sumu 200 mil. zl. měla býti hrazena stříbrnými mincemi neb pruty, až do čtvrtiny, po případě, třeba zlatem. Úmluvou státní správy s bankou bylo ustanoveno, že do konce r. 1866 dluh státu u banky bude splacen až na 80 mil. zl., jež zůstanou nezúročitelnou zápůjčkou. Do téže lhůty měla býti úhrada bankovek převedena na stav předepsaný a r. 1867 počíti výplaty. V plném proudu bylo provádění tohoto pěkného plánu, když znova běs války je přerval. Válka s Prusy r. 1866 způsobila znovu vydání státovek. Stát prohlásil bankovky o 1 a 5 zl. v úhrnné sumě 112.4 mil. zl. za státovky, stejnou část vybral u banky v bankovkách na vyšší obnosy, vynutil ještě další zálohu 60 mil. zl., stříbro pro válečnou náhradu Prusku také bylo vzato z banky. Konečně ustanoven kontingent státovek na 300 mil. zl., kterouž hranici směly překročiti o tolik, o kolik dočasný oběh t. zv. salisnek svého maxima 100 mil. zl. nedosahoval. Pro záležitost spořádání měny a také pro otázku obnovení výplaty bankovek kovem nebylo nyní shlazení dluhu u banky rozhodující věci. Dluh byl až na 80 mil. zl. během r. 1867 shlazen, překážkou spořádání měny byl však nyní veliký oběh státovek a zůstal jí dlouho. Za porušení privilegia, kterého se stát vydáním státov-

vek dopustil, domáhala se banka náhrady a obdržela ji konečně nejen v podobě dovolení snížit si kapitál akciový (ze 110·25 na 90 mil. zl.), nýbrž i dalším rozšířením okruhu svých obchodů, zejména v tom směru, že jí bylo dovoleno přijímat zúročitelné i nezúročitelné peněžní vklady a prováděti komisionářské obchody.

Na polích u Hradce Králové rozhodlo se s platností konečnou o osudech velkoněmeckých tendencí, které ovládaly politiku rakouskou po dlouhou dobu. Přestaly míti také vliv na záležitosti banky cedulové. Tato mohla dále výlučně dle hledišť národohospodářských býti upravována a řízena. Avšak s docela jiné strany povstal skoro zároveň nový trvalý vliv politických hledišť — přineslo jej rakousko-uherské vyrovnání z r. 1867. Leč dříve pohlédněme, jak zatím se utvářil vývoj ostatních bank.

Po změnách, jež do nejzávažnějších základů našeho hospodářského života uvedeny byly okolo polovice XIX. století, dostává se na pořad také typ akciových bank ryze podnikatelských. Ovšem ne docela z volného podnikatelského počínu. Tak jako při zavádění spořitelců, i při zakládání prvních bank akciových v Rakousku zasahovali do věci podnikatelského a povzbuzování vynikající státníci. Při zřizování prvních akciových bank zejm. Baumgartner a Bruck. První byla r. 1853 »Dolnorakouská eskontní společnost«, jež zavedla spolu dvě novoty: pokladniční poukázky na okrouhlé částky, vydávané na základě vkladů peněžních s různými měrami zúročení podle rozdílů délky lhůt výpovědních; mobilnější a tedy i k oběhu schopnější než obvyklé vkladní knížky — pak slučování interesentův eskontních ve zvláštní úvěrní spolky s účastí členů jejich jak na risiku tak i na zisku z eskontu jejich směnek u příslušné banky. Máme ještě dnes některé takové úvěrní spolky, na př. u Živnostenské banky — leč zařízení to nenabylo velkého dosahu, jaký se mu druhdy tušil. Po první akciové bance, jež neměla jiného cíle, nežli býti úvěrní bankou pro potřeby průmyslu a obchodu, povstala brzo, r. 1855, první banka typu mobilárního, Creditanstalt für Handel und Gewerbe, nápodobenina Pereirovského Crédit mobilier, jež brzo uvedla se světu velikou emisí t. řeč. úvěrních losů. Její akcie stala se časem naším vedoucím bursovním papírem spekulacním. Do konce let padesátých pak přibyla jen ještě menší banka v Tersti; v prvých letech šedesátých přicházejí na řadu banky v některých hlavních městech zemských, jejichž ráz vyjadřuje již nápis Eskomptní banky (Brno, Praha, Št. Hradec), ale spolu r. 1864 nový velký ústav pro úvěr pozemkový (Privil. österr. Bodencreditanstalt), který však víc a více pošinoval svou působnost na dráhy banky mobilární. Vůbec až do konce

r. 1867 nebylo v nynějším obvodě předlitavském udělených koncesí na zřízení bank akciových více než 9, v roce 1868 pojednou přibylo 8 nových, mezi nimi první české: Živnostenská banka a Úvěrní ústav v Hradci Králové — a již roku 1869 zmocňuje se nezdravá spekulace zakládání bank, koncesí udílí se 26, ale krise počíná mezi mladými ústavy řídit. Vídeňská Unionbank povstává r. 1870 fusí čtyř takových nových bank, krisí těžce dotčených, vůbec ale r. 1870 přináší jen dvojce novozaložení. Leč éra netušeného rozvoje — jak znělo tehdy slovo okřídlené — teprve nadcházel; roku 1871 povstalo 16 nových bank, 1872 uděleno 54 koncesí a ještě v prvních měsících roku následujícího uděleno koncesí 11 před otevřením světové výstavy vídeňské a současným propuknutím hrozného bursovního poprasku, který byl pro nás počátkem nejdlejší a nejtěžší národohospodářské krise v století XIX. Jest na bledni, že největší částí těchto zakladatelských počínů nebyla pohnutkou nějaká národohospodářská politika, nýbrž pouhé pachtění za zisky zakladatelskými a hra bursovní. V letech 1870—1872 výnos bank plynoucí z eskontu a zápůjček na jistoty — tedy z obchodů, jež se dle zprávy parlamentní ankety nazývaly »legitimním« bankovním obchodem úvěrním — zůstával daleko pozadu za zisky z obchodů efekto­vých, konsorciálních a emisních. Nejničernější typy mezi novými bankovními tvary té doby byly tak řeč. banky makléřské — Maklerbanken — jež jako pomahači zakladatelských velkokapitalistů k rychlému umístění vydávaných akcií v obecenstvu měly přímo namířeno na obecenstvo valem na bursu se deroucí, po účasti na hře její dychtící; neméně pak banky stavební, jež těžily hlavně ze stavebního ruchu vídeňského, leč i na jiných místech z podobného podnětu bažily po lehkých kořistech ze spekulace staveništné. Když krise propukla, řítily se banky a bankéři jako kartové domky, během roku největší část nově založených podniků bankovních a ovšem i různých jiných byla smetena s povrchu, do konce r. 1873 octlo se 39 akciových bank v konkursu neb likvidaci. Pojem o katastrofových účincích krise dají některá čísla z výše dotčené zprávy. Z 1005 akciových společností vůbec (ne pouze bank), které byly od r. 1867 až do konce dubna 1873 povoleny a ze kterých se 682 ustavilo, do měsíce září 1874 propadlo 166 se splaceným kapitálem 360 mil. zl. (nominální kapitál 1022 mil. zl.) likvidaci, konkursu neb fusí. Z těch 166 společností 125 vzniklo v letech 1871—1873, ostatek v letech 1867—1871.

»Veliký krach« postihl arci nejvíce Vídeň — leč ani u nás nebylo vše, co založeno, zdrávo, ani ne všecko z české národní strany založené, byť i nebylo v tehdejších dobách v Čechách odpornějšího úkazu, než byl po

věstný »Crédit foncier für das Königreich Böhmen«, banka r. 1872 proto založená, aby se zabezpečením vydatného hypotečního úvěru usnadnilo koupě velkostatků za účelem pošinutí většiny při volbě sněmovních poslanců za velké statky na stranu německou a zlomení pasivního odporu českého. Nebylo žádného z oborů působnosti ve stanovách tehdejších bank stavebních i zakladatelských, aby je mezi své agendy nebyl pojal tento bankovní ústav, jenž byl oprávněn vydávati zástavní listy s právem papírů poskytujících sirotčí jistoty.

Nebyly ovšem jen zakládány banky. Zakladatelská horečka vztahovala se také na jiné podniky, ale banky se zakládaly nejsnáze. Nyní, v následujících letech po r. 1873 fusemi, likvidacemi a konkursy počet jejich se zmenšoval. R. 1875 trvalo 63 bank s akciovým kapitálem 323 mil. zl., až do počátku let devadesátých zmenšil se počet jejich na 38 a kapitál sám na 303 mil. zl.

Zrovna v téže době, ve které se v nynějším Předlitavsku zakládaly první velké akciové banky, povstávaly také první drobné ústavy ku prostředkování úvěru v kruzích malých producentův a obchodníků, záložny. Vzor Schulze-Delitzschův dobře se ujímal, jak známo, také v našem lidu, ač se právě české záložny netěšily z výsluní přízně vládní. Zvláště na Moravě přenášen byl vládní boj proti národnosti české také na pole hospodářské. Záložny přestály otrěsy hospodářské krise beze všeho přirovnání snáze a mohly se dále rozvíjet počtem i kapitálem, kdežto na akciových bankách dlouho ještě v obojím směru spočívala olověná křídla krise.

Nežli znovu navážeme přerušenu niť vypravování o osudech cedulové banky, budiž zkrátka připomenuto, že se v období, jemuž naše líčení posléze platilo, vytváří zvláštní naše právo bankovní, ovšem kromě banky cedulové, jejíž právo se počíná prvním jejím privilegiem. Akciové banky do té doby, než vstoupil v působnost obchodní zákon, zřizovány byly na podkladě cis. pat. z 26. listopadu 1852 (spolkového zákona), kterýž požadoval pro úvěrní ústavy schválení panovníkovo. Zájem státní správy na zřizování a působnosti jich osvědčoval se z počátku v tom směru, že zvláštními privilegii byly každé jednotlivé bance povoleny určité, pro ně výhodné výjimky z obecných předpisů poplatkových i po různu daňových a z obecných předpisů justičních. Na kolik jde o posléz řečené, až do r. 1868 zejména též osvobození od platných tehda obmezení úrokových. Proto objevují se výňatky ze stanov každé jednotlivé z dotčených bank v říšském zákoníku a všecka tato privilegia tvoří rakouské bankovní právo prvního období — a zůstala po rozumu čl. 5. obch. zák. v platnosti. Ze zemských

ústavů spadá do té skupiny ještě Hypoteční banka království Českého. Od vydání zákona ze dne 10. července 1865 a nařízení ministeria státního a záležitostí vnitřních ze dne 28. října 1865, kterými byly jednotně vy-
mezeny právní výhody »úvěrních ústavů zákonitě zřízených a dozoru státní správy podrobených«, jsou zvláštní privilegia — jako na př. povolení po-
litické exekuce pro úrokové a hypoteční pohledávky haličské Zemské banky — řídkou výjimkou. Není důvodu, zabíhati v mezích těchto výkladů do podrobností výjimek z obecných předpisů poplatkových a justičních, jež uvedeným zákonem a nařízením, jakož i, na kolik jde o poplatky, výnosem ministeria financí z 16. ledna 1866 byly vytčeny. Ale hned na tomto místě budiž podotčeno, že během doby pozdější přibylo zákonů no-
vých. Tak poplatkové úlevy hypotečních bank rozšířeny na nové útvary bank vydávající obligace zástavním listům obdobné (zák. z 22. prosince 1901). K ochraně majitelů zástavních listů vydán zvláštní zákon 24. dubna 1874 a ochrana zákonem z 27. prosince 1905 rozšířena na majitele komu-
nálních obligací a jiných příbuzných. Výjimky z obecných předpisů justič-
ních rozmnoženy pak zvláště vzhledem na konverse hypotečních pohle-
dávek v níže zúročitelné zákonem ze 14. června 1888, na jehož místo vstoupil zákon z 22. února 1907. Až do vydání zákona z 2. července 1868 č. ř. z. 93 udíleno bylo pouze zvláštními privilegii od případu k případu zástavním listům jednotlivých bank právo sirotčí jistoty. Zákonem tím bylo přičteno všem ústavům, které obdržely povolení vydávati listy zástavní, a dle zák. z 27. prosince 1905 platí obdobně i pro komunální, meliorační, železniční a jiné obdobné obligace bankovní.

Vracíme se nyní k dějům banky cedulové. Státoprávním vyrovnáním s Uhry r. 1867 nebylo prozatím na faktickém stavu nic změněno. Úmluvou oboustranných ministerií z 8. března a 12. září 1867 byl až do vypršení pri-
vilegia stav trvající ponechán a toliko změny, které by mezi tím časem měly nastati, vyhrazeny společné dohodě. Již výše vzpomenuté změny stanov na odškodněnou pro porušení privilegia byly tím způsobem pro-
vedeny a neméně ustanovení zák. z 18. března 1872, pro budoucnost nad míru důležité, dle kteréhož kovová úhrada vůbec mohla záležeti ve stříbře nebo ve zlatě. Již tehdy přišel v Uhrách do proudu požadavek samostatné cedulové banky uherské a to nejen ve veřejném mínění, nýbrž i v úřed-
ních jednáních. V »květnových puntacích« z r. 1876 bylo samostatné právo každé z obou polovic říše ke zřízení samostatné banky cedulové uznáno — což zůstalo stále se vracející klausulí i všech pozdějších ujednání o pro-
dlouženích privilegia — ale pro příštích deset let uznáno za výhodnější

zachovati jednotu bankovky, ovšem však spolu vztyčen uherský nárok na rozdělení banky na dva rovnoprávné hlavní ústavy s ústředním správním orgánem, v němž by rovným dílem měli místo zástupcové uherští. Dualistickému požadavku banka sama rozhodně se vzepřela. Leč v nových stanovách (zák. ze 27. července 1878), kterými i starý název banky sám se změnil ve firmu »Rakousko-uherská banka«, byly přece základy dualisace položeny a ona v následujících z 21. května 1887 a 21. září 1899 postupně až tam dovedena, kde ji prvotní požadavek míti chtěl.

Požehnání míru, jež říši naší, až na poměrně nezávažnou příhodu bosenskou, od r. 1866 bylo údělem, přispělo vedle národohospodářského zvelebení, které přes pohromy krise z r. 1873 přece postupovalo, hlavně k tomu, že finanční hospodářství státní se upevnilo, vyzulo z pout vleklého schodku a bylo schopno k samostatným akcím pro konečné uspořádání měnových poměrů. Těžiště nespočívalo, jako dříve, v odklizení dluhu u banky — činilť od r. 1867 jen 80 mil. zl. nezúročných, o jejichž postupném umořování pomocí podílů státních na přebytcích banky u příležitosti obnov privilegia vždy úmluvy se dály. Šlo především o odklizení státovek. Nemělo-li býti dílo nápravy od počátku jen vratkým jako při náběžích dřívějších, nemohlo odklizení to provedeno býti jinak, než pomocí bezprostředního a úplného založení drahým kovem se strany obou zúčastněných států. I když se neugalilo na banku bezprostředně finanční břímě nápravy, očekával ji přece úkol o sobě už veliký právě dost, péče o stálost hodnoty měnové. Spojencem vlád i sněmoven v příčině nápravy měnové byl národohospodářský vývoj sám. Ažio stříbra, které se v Rakousko-Uhersku udržovalo přes rok 1870, klesalo tou měrou, jakou na trhu světovém cena stříbra, a zmizelo docela, když i státy latinské unie mincovní se dohodly o zastavení ražby kurantních peněz stříbrných. Ano bylo nepochybno, že stříbro, všude z měnových soustav vylučované, bude se tlačiti k nám, a že místo papírové měny, v letech sedmdesátých už mírně v hodnotě kolísající, ryze fakticky se provede restituce stříbrné, neméně nestálé v hodnotě, než byla dosavadní papírová. Sebe účelněji vypravená banka cedulová byla by bezmocna naproti kursové houpačce měnového kovu, jejíž příčina jest světohospodářská. A tu zasáhlo do věci r. 1879 pouhé správní rozhodnutí obojích vlád, kterým bylo ražení stříbrné kurantní mince (stříbrných zlatníků) u rakouské jak uherské mincovny zastaveno. Už přípravou na tuto událost bylo spolu do statutu z r. 1878 pojato ustanovení, že koupě stříbra bankou mají přestati, jakmile by se ražba stříbra zastavila. Vážné přípravné kroky, při nichž nešlo jen o nápravu

ve smyslu obnovy výplat bankovek kovem, nýbrž spolu o změnu kovového základu měny. Není zde místa vykládati, proč dle převládajícího mínění mezi národními hospodáři a praktiky velkého průmyslu i obchodu základem tím nemohlo býti nic jiného než zlato. A odtud vzešel nový problém. Již sice od počátku let sedmdesátých se v Rakousko-Uhersku kromě mincovního dukátu raziti počaly dvacetifranky, a dokud panoval na trhu hodnotový poměr zlata ke stříbru $15\frac{1}{2} : 1$, obsahovala osmina dvacetifranku tolik zlata, za kolik se na trhu dalo koupiti 11.11 gramů stříbra, čili 1 zl. Proto nazván dvacetifrank osmizlatovým dukátem a osmina dvacetifranku »zlatým ve zlatě« (Goldgulden). Ale na tyto fingované zlaté, které se nikdy nerazily, vydávaly se u nás státní i jiné veřejné obligace, aby našly snáze odbyt, a od r. 1878 také sazby celní zněly na »zlaté ve zlatě«. Leč tento zlatý ve zlatě zůstal přece jenom fikcí. Jednotkou nové zlaté měny se více státi nemohl, když během času, účinkem klesající ceny stříbra, nabyl proti stříbru hodnoty mnohem větší. A poměr ten býval by stále křiklavější, kdyby se nebylo r. 1879 zastavilo ražení stříbrných zlatníků. Od té chvíle byl pohyb cen rak. zlatého (stříbrného a na stříbrný znějícího papírového) nadobro odloupen od pohybu tržní ceny stříbra neraženého a byl venkoncem příznivější než cena stříbra na obecném světovém trhu. Domácí i cizí mince zlaté a směnky zahraničné na zlaté peníze znějící byly kupovány za menší sumu zlatých r. m., než by — vzhledem k poměru tržní hodnoty zlata a stříbra neraženého — bývalo přiměřeno vnitřní hodnotě těchto. Podle tohoto výsledku cen bursovních bylo průměrem let 1879—1891 kupováno a prodáváno 250 franků = 100 zl. ve zlatě za 119'032 zl. r. m. Podle toho vyměřen obsah zlata v nové mincovní jednotce naší nové měny, kteráž jednotka měla býti rovna půl zlatému r. m. »Koruna«, jakožto jednotka naší nové měny*), jest tedy ono množství zlata, které se během let 1879—1891 průměrem koupilo za půl zlatého r. m., to jest tedy (s nepatrným zaokrouhlením) 0.304878 gramů ryzího zlata. To znamenalo tolik, že dvě koruny ve zlatě jako ekvivalent stříbrného zlatého, rovnají se 0.84 zlatého ve zlatě. Pochopíme tedy na př., že vzešel kursovní zisk přes 13½ mil. zl., když banka své zásoby zlata a zlatých devis, počítané stále bez ohledu na stav kursovních záznamů dle starého klíče (1 zl. ve zlatě = 1 zl. ve stříbře) sumou 74.14 mil. zl., přepočeta dle nové relace.

Národohospodářsky úplně přesné a úzkostlivě spravedlivé ustanovení zlatého obsahu koruny, o němž právě byla řeč, stalo se však v době, když

*) Tedy koruna ve zlatě, nikoli stříbrná koruna, která jest pouhou mincí drobnou zastupující množství zlata v textu výše uvedené.

ještě panovaly velmi živé, vážné obavy, že všechna těžba zlata na zeměkouli, která ke všemu ještě začala ochabovati, nevystačí, aby opatřila zlatem kulturní státy světa, šmahem zlatou měnu zavádějící, pokud jí již neměly. Veliká a nejbáznější záhada měnová nespočívala v tom, lze-li či nelze hned neb brzo zavést výplatu bankovek kovem, nýbrž podařili se tuto hodnotu rakousko-uherského půlzlatého č. koruny také naproti zahraničným měnám zachovati. Proto bylo potřebí orgánu dobře vypraveného a silného, aby byl strážcem stálosti hodnoty naší měny — to jest úkol, jenž náleží cedulové bance, je-li pojímána jako podnik veřejný a pojímá-li tak své poslání sama. To byl tedy úkol, jenž čekal Rakousko-uherskou banku, jež od r. 1867, za ustáleného stavu státního zadlužení u ní, měla u vydávání bankovek pro obchod soukromo-hospodářský ruce uvolněny i mohla si v tomto směru do značné míry už tak vésti jako jiné banky cedulové, naproti státním financím nezávislé. Za to regulující zásahy do zahraničního proudění drahokovu vykonávati nemohla, dokud znemožňoval veliký oběh státovek vyplácení bankovek kovem.

Teprve nápravou měnovou mohl i tento druhý ze základních úkolů banky cedulové býti podstoupen. Při této nápravě, zákony z r. 1892 zahájené, nebylo na bance požadováno, aby svými prostředky prováděla stažení státovek za úhrady od státu v hodnotách nelikvidních nebo za pouhý slib úhrad, jak to bylo při založení Národní banky a při vybavování státovek z oběhu po r. 1849. Bylo arci samozřejmo, že ani tenkrát nemohl stát za státovky, jež se braly z oběhu, bezprostředně v oběh uváděti zlato, dokud se přiměřeně neustálily poměry zahraničné platební bilance; stát však, jsa ve finančních poměrech bez přirovnání příznivějších, nyní za bankovky, které místo státovek z oběhu braných v oběh uváděl, tak říkajíc z ruky do ruky ukládal u banky přiměřené sumy kovu. Po této stránce tedy nebylo na bance žádáno obětí aniž na ni uvalováno riziko. Jediná finanční oběť banky, pokládaná však spolu jako náhrada za obnovu privilegia r. 1899, záležela v odpisu 14,145.555 zl. na dluh 80 milionový (zatím podílily na čistém zisku banky do konce r. 1899 na 74,145.555 zl. snížený) a odpis ten měl svou protipoložku v kursovním zisku na zlaté minci a devisách banky, jak dříve řečeno.

Za to tím důrazněji ovšem vystoupil nárok na banku jako podnik veřejný, pokud jde o úkol strážce stálosti hodnoty měnové. K tomu bylo arci potřebí kromě odstranění státovek na účet státu ještě jistých bankovně-technických podkladův u banky samé i jiných hospodářských opatření, ale také porozumění na straně správy bankovní, osvíceného vedení, ne-

ochromovaného přílišnými zřeteli na zisk, a rázného výkonu. Bankovně-technickou výpravu poskytly stanovy. Již srpnovými zákony z r. 1892 byla banka zavázána kupovati zákonné mince zlaté dle hodnoty jmenovité a pruty dle mincovního čísla. Nové stanovy z r. 1899 kromě toho dopouštějí bance doma a za hranicemi koupit a prodej směnek a šeků na zahraniční místa, bankovek cizozemských, jakož i směnek na korunovou měnu neznějících, splatných v obvodě působnosti stanov, vydávání šeků a poukázek na zahraniční místa, opatřování inkas a výplat na cizí účet v cizině i vydržování aktiv v cizině ke provozování těchto obchodů potřebných.

Z těchto důvodů soustředování obchodu drahokovového přenešena na banku veškerá »služba zlata« (Golddienst) obou polovic iříše i poštovské spojitelný. Ještě sice po vydání prvých zákonů o nápravě měnové správa banky se rozpakovala rázně se ujmouti obchodů valutových a devisových, leč vpravila se konečně v tuto velikou úlohu stále bdělého a mocného »zasahování v trh valutový a devisový s hlediště prospěchu veřejného tak, aby potřeby obchodu v příčině valut a devis byly opatřeny za všemožného uvarování kursových úchylek a vyloučením spekulativního živlu z této větve obchodování.«*) Žádná ze všelikých větví působnosti naší banky cedulové nedosahuje významem svým této a dostalo se provádění jejímu porozumění i ráznosti. Až dotud sice nebyla formálně zrušena suspense předpisu o povinné výplatě bankovek hotovými, ač ji banka koná, i dojde k formálnímu zrušení sotva, dokud nebude rozhodnuto o nových plánech maďarských po zřízení samostatné cedulové banky uherské. Ale podstatný cíl nápravy měnové byl dosud dosažen, »koruna« zachovává svou hodnotu měnovými zákony z r. 1892 uzákladěnou, jen v úzkých mezích pohybují se okolo ní bursovní kursy valut a devis, už nyní patnácte let. Jen v prvých letech po zavedení dotčených zákonů nastaly povážlivé příznaky, citelnější odchylka, ale byla odůvodněna zvláštními poměry trhu, jež finanční operace spojené s opatřováním zlata pro nové účely mincovní připravily o nabídku devis, kterých k vyřízení pravidelných závazků obchodních bylo třeba. Když to napětí pominulo, vrátily se valutové a devisové kursy na úroveň, která nyní už platí za jejich normální. A to spolu zásluhou banky. Neosvědčily se sice obavy, v době před našimi měnovými zákony často i autoritami velikého jména podepřené, že těžby zlata bude ubývatí a že »pokrývka zlatá«, o níž se národové tahají, bude pro všechny příliš krátkou. Těžba zlata přes to, že dočasně válčení v Jihu africkém zastavilo

*) Alex. Spitzmüller: Die österr.-ungar. Währungsreform. 1902.

tak ohromný pramen, jakým jest Transválsko, od těch dob stoupala ustavičně, jest dnes na zeměkouli celé třikrát větší, než byla počátkem let devadesátých.*) Avšak tím, že znova celá řada států mimoevropských do svých měnových soustav zavedla zlato a že spolu mohutná vlna průmyslového a obchodního rozmachu ve valné části Evropy a v Americe severní stupňovala potřebu zlata, neutuchl světový zápas o zlato, ba dočasně se stupňuje k vysokému napětí, jež nutí mocné banky cedulové k důrazným obranným opatřením politiky diskontní. Ani tyto velké světové zápasy nebyly u nás dosud s to vyšinouti kursy valut a devis z mezí mírného kolísání, které bývá normálním zjevem i při starospořádaných poměrech měnových. Bylo by sotva tak, kdyby nebylo silné bankovní politiky, kdyby běh věcí byl zůstaven ziskovému čichu a počínu spekulace. Není druhé skutečnosti, jež by tou měrou byla upevnila důvěru v hospodářský stav a sílu Rakouska. A přece jest dnes pochybno, nevezme-li po tomto vážném důkazu o významu jednoty banky cedulové tato právě v předvečer stoleté památky finančního patentu z r. 1811 za své. Neboť nynější privilegium — předpokládajíc, že společné území celní rakousko-uherské ještě rok 1907 přetrvá — vyprší koncem r. 1910 a politikové maďarští volají po rozdělení spoléhajíc nepochybně, že všestranná kapitálová závislost Uherska na Předlitavsku sama bude nejlepší ochranou, aby Předlitavsko i po rozdělení banky pro dobro svých kapitálových posic tamních šetřilo hospodářských prospěchů Uher s tím cítem, se kterým starostlivý věřitel dlužníka k účasti na dostizích se strojícího prosebně žádá: Jen šetřte svého zdraví.

Obrátíme svou pozornost nyní zase k ostatním bankám. Krise z r. 1873 se svými těžkými účinky přinesla pohromu, ale také očistu. O pohromách byla již zmínka. Očista záležela v tom, že banky, které krisi přežovaly, poznaly krátkozrakost a nebezpečnost jednostranného pěstění obchodů zakladatelských. Bývalo by také marno o ně se pokoušeti vzhledem k otřesení důvěry v obecnstvu, které se tak snadno nedalo uklidniti. Co ztratilo pěstění této větve, o to získaly pravidelné obory prostředkování úvěru a platů i soutěž při nich. Počet bank akciových, nepočítajíc Rakousko-uherskou, dlouho se nemnoží. Roku 1880 do 1883 vzrůstá ze 44 na 47, při čemž akciový kapitál se rozmnožuje z 152 mil. na 223 mil. zl., však počet ztenčuje se znenáhla zase, až r. 1892 dostupuje nejnižšího stavu 38 s akciovým kapitálem ještě o 10 milionů zl. menším než r. 1883. Jenom počet filial (nečítajíc filiálky a pobočná místa Rakousko-uherské banky a po-

*) 1892, v roce vydání našich valutových zákonů 214.073 kg, r. 1906: 601.000 kg.

bočná místa Zemské banky haličské, z 23 r. 1878 vyrostl na 44 v roce 1892. Od roku posléz řečeného znova, ač velmi pomalu, počet bank akciových roste, akciový kapitál — pořád kromě Rakousko-uherské — teprv v roce 1896 se vyšinuje na 482 mil. K. Do konce roku 1904 vyrůstá počet akciových bank, mimo cedulovou, na 51 se 135 filiálkami; akciový kapitál jejich činí 612,216.000 K a rezervní fond 223 mil. K. Roku 1905 přirostlo akciového kapitálu o 65 mil., takže činil 679,927.000 K. Kromě 135 filiálek tu zemských měly akciové banky rakouské r. 1904 ještě 2 v Budapešti, 1 v Sarajevu, 2 v Londýně a 1 platební v Paříži. V posledních letech oživily se zase obchody zakladatelské a efektové, zvláště proměny soukromých závodů, mezi nimi některých velikých, na podniky akciové. Tyto nabyly více pudy i v důvěře obecnstva. Také při zakládání nových bankovních podniků ve státech balkánských vystupují velké banky vídeňské ve spolku s pařížskými i jinými, účast na velkých operacích finančních neobmezuje se na domácí a uherské emise, nýbrž také se vztahuje na cizozemské, jako bylo zejména s velkou zápůjčkou ruskou.

Drobné bursovní poplachy odhalí sice pokaždé jistou účast žvlů nad svou peněžní silu do spekulace se vrhajících neb stržených, leč efektový obchod pozbyl přece jen dobrodružně spekulačního rázu, který před třiceti lety měl tak neblahé ovoce. Ostatně právě po stránce mobilárního obchodu má akciové bankovníctví předlitavské přese všecku silnou a rozhodnou převahu Vídně přece zřejmě dvojí střeďiště: Vídeň a Prahu. Akciový kapitál všech vídeňských bank kromě cedulové činil r. 1904 483,704.000 K, všech ostatních 128,512.000 K, leč z této sumy připadlo na akciové banky v Čechách 80 mil. a přidáli se k tomu zejména ještě široce uzákladěná a již také rozvinutá působnost Zemské banky král. Českého i dosah úvěrní akce druhého zemského ústavu a dvou velikých spořitelien, dá to obraz dosti značné hospodářské síly, který nejlépe jest osvětlen skutečností, že suma pasiv všech bank akciových i neakciových v Rakousku po srážce pasiv Rakousko-uherské banky činila koncem r. 1904 6.310,066.000 K, z čehož připadlo na banky akciové a zemské v Čechách 1.504,891.000 K.

Přímo k účinkům krise z r. 1873 sluší však počítati také nový popud k rozvoji zemských ústavů bankovních. Neboť záhy po založení Hypoteční banky království Českého (1864) rozmohl se čilý ruch zakládání bank akciových, panující liberální směr názorů očekával od soukromopodnikatelské iniciativy více než od podniků zemských. Teprve krise zvrátila tuto důvěru a zvláště pokud šlo o hypoteční úvěr. I tak přibývá nejprve hypotečních bank zemských, v zemích alpských ovšem poměrně nejpo-

zději; s Haličskou zemskou bankou vynořuje se útvar zemské banky s mnohotvárnějším působišťem (1883), na nějž následuje pak příbuzný, ale potřebám země přizpůsobený ústav v Čechách, kdežto v jiných zemích, jež už své hypoteční banky měly, jen ústavy pro úvěr komunální jim přispjili (Slezsko, Morava, oboje Rakousy); posléze Bukovina akciový podnik v zemi trvajícj proměnila na svou banku zemskou.

Přičteme-li haličské »Towarzystwo kredytowe ziemskie«, známého nám již původu stavovského, a počítáme-li zemědělskou banku markrabství moravského i slezský a hornorakouský komunální ústav úvěrní zvláště, jak formálnímu jejich rázu jest přiměřeno, máme v zemích rakouských koncem r. 1905 celkem 18 zemských závodů bankovních, z nich jen tři mají zvláštní, přímo od země nebo zárukou její na úvěr opatřený základní fond (úhrnem 20,507,453 K). Jejich obíhající zástavní a jiné obdobné listy na konci roku 1905 činily úhrnem 1,965,120,319 K. Dvě třetiny z této sumy připadají na papíry vydané na základě zápůjček hypotečních.

Již při zakládání prvých zemských bank hypotečních nepomyšlelo se jen na nové hypoteční úvěry, nýbrž zejména na převod dluhů trvajících, však za neracionálních podmínek uzavřených, na nové ty zemské ústavy. Tento zřetel pochopitelnou měrou vstupoval do popředí při ústavách založených později, ano stával se takřka základním organizačním heslem, které dostávalo ještě více zvuku, když se ozývaly hlasy po soustavném velkém vybavení pozemkových dluhů. V tom jest podstatný rozdíl od komunálních, železničních a melioračních úvěrů u zemských bank. Zde jde celkem vždy o nové úvěry pro obory potřeb, jež vynesla a stupňuje nová doba. Leč právě vzhledem ke dvěma skupinám dotčených oborův úvěrních poznati lze jasně, jak nezbytno jest účtovat i s armádou ostatních závodů úvěr prostředkujících, když chceme míti jasné vodítko pro posouzení působnosti bank. Jde zde o úvěr hypoteční a komunální. Podporovány jsouce výhodou větší blízkosti a všemi momenty, které k místnímu závodu obracejí poptávku, udržují spořitelny účinnou soutěž s bankami zemskými. 595 spořitelen předlitavských mělo koncem roku 1904 vkladů 4,573,505,000 K, vládlo 324,289,000 K řádných a 73,086 zvláštních rezervních fondů. Plných 59 procent tohoto jmění bylo uloženo na hypotečních a hypotečně pojištěných komunálních zápůjčkách, vedle čehož bylo ještě na 112 mil. K obecních zápůjček hypotečně nepojištěných. Hypoteční zápůjčky spořitelen převyšují tedy úhrnem značně hypoteční zápůjčky všech bank vůbec v úřední statistiku bank pojatých, neboť tyto činily 2,078,980,449 K. Pro záložny soustavy Schulze-Delitzschovy s jejich

466,625.000 K hypotečních zápůjček (koncem roku 1903) neplatí ovšem tato hledišťe, neboť pohledávky jejich spadají namnoze do pořadí, do kterých zápůjčky zemských ústavů a celkem také spořitelen příslušnými řády cestu mají zatarasenu. Za to proti aktivům, jež banky (ve smyslu slova užívaném naší statistikou) mají v pohledávkách směnečných a jiných v osobním úvěru, hrají obdobné položky u spořitelen a záložen dosud úlohu slabou. Působí tu skutečnost, že drobné závody úvěr prostředkující, jež povolány jsou se širokými vrstvami lidu se stýkati, nedovedly v čas obrátiti svůj pozor k vychování jejich pro úvěr osobní. Jest to jeden z nejvážnějších stesků rakouských vůbec (nejen českých), že forma hypoteční zápůjčky se zahnízdila i tam, kde jedinou správnou formou jest úvěr osobní. V naší organizaci úvěrní jest to nezdravý rys a snahy nápravné nemají dosud mnoho úspěchu.

H. Schulze-Delitzsch a záložny české.

Řeč ve schůzi uspořádané »Českým klubem« v Praze na počest památky Schulze-Delitzsche.*) (Prostonárodní spisy politické, jež vydával Český klub redakcí Adolfa Srba, číslo 9, Praha 1884.)

Chci věnovati slovo vzpomínky památce muže, jež nedávno teprv smrt vyrvala bohaté a plodné působnosti obětované prospěchům tříd ohrožených nynějším vývojem hospodářským, muže, který, ač národností byl nám cizím a srdcem nelnul k nám, přece stal se nám dobrodincem bezděčným, ježto právě u nás sítě jeho myšlenek padlo na půdu kyprou a úrodnou, šťastně na ní uzrálo a zdravé nese plody. Jest to Němec Heřman Schulze, zvaný po rodném městě svém Schulze-Delitzsch. Jeho jméno nestkví se mezi jmény slavných zástupců vědy, samostatných tvůrčích duchů, kteří poznání lidské novými pravdami obohacují. On toliko, jsa plným přesvědčením přívržencem určitého, třeba jednostranného a tudíž jen relativně oprávněného směru vědy národohospodářské, všim úsilím přenášel učení jeho v praxi, snaže se v duchu jeho řešiti otázku sociální.

*) Maje na paměti veliký význam, který měly Schulze-Delitzschovy příklady a podněty pro vývoj našich svépomocných společenstev vůbec a záložen obzvláště, uspořádal »Český klub« v Praze dne 25. května 1883 ve svých místnostech schůzi na počest památky jeho. Řeč svou při této příležitosti přednesenou podávám zde v podstatě tak, jak proslouhena byla. Přidal jsem toliko některé literární doklady a rozmnožil data statistická. K uveřejnění tiskem ve chvíli přítomné proto jsem se odhodlal, protože právě nyní v život vstoupila nová »Jednota záložen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku«, kteráž mezi četné důležité úkoly své položila i vydávání pravidelných zpráv statistických o poměrech záložen našich. Tím i u nás dovršuje se organizace záloženská způsobem, jakým pro svépomocná společenstva vůbec upravil ji Schulze-Delitzsch ve vlasti své. V Praze v červnu 1884.